

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY**

MARKÉTA SPÁČILÍKOVÁ

IV. ročník – prezenční studium

obor: Učitelství českého jazyka a rodinné výchovy pro II. stupeň ZŠ

FANTASY – FENOMÉN DĚTSKÉ LITERATURY

Diplomová práce

vedoucí práce: **doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, CSc.**

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 16. dubna 2010

.....

Děkuji doc. PhDr. Vlastě Řeřichové, CSc., za odborné vedení
diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1. Čtenářství, četba a čtenáři	7
2. FANTASY	11
2.1 Pohádka	12
2.2 Příběh se zvířecím hrdinou	13
2.3 Hrdinský epos	14
2.4 Humorné fantasy	14
2.5 Příběhy o ztracených rasách	15
2.6 Hrdinské fantasy	15
3. JOHN RONALD REUEL TOLKIEN	17
3.1 Pán prstenů – Společenstvo prstenu	20
3.1.1 Filmové adaptace	28
4. CLIVE STAPLES LEWIS	29
4.1 Letopisy Narnie – Lev, čarodějnice a skříň	34
4.1.1 Křesťanské motivy	38
4.1.2 Filmové adaptace	49
5. NEIL GAIMAN	42
5.1 Koralina	43
6. ČESKÁ FANTASY LITERATURA	48
7. ANKETY	50
8. FANTASY V ČTENÁŘSKÝCH PREFERENCÍCH ŽÁKŮ ZŠ .	52
8.1 Tvorba dotazníku	52
8.2 Vyhodnocování dotazníků ve školním roce 2008/2009	54
8.3 Vyhodnocování dotazníků ve školním roce 2009/2010	57
ZÁVĚR	60
POZNÁMKY A ODKAZY	
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	
ANOTACE	

ÚVOD

Ze všech odvětví českého jazyka a literatury mě jedině literatura pro děti a mládež naprosto ohromila již na druhé přednášce, proto jsem při výběru oblasti diplomové práce vůbec nezaváhala. Jako téma, kterému jsou věnovány následující stránky, jsem si zvolila jeden konkrétní žánr. Žánr natolik rozmanitý a oslovující, že se stal pojícím článkem mezi dětskou literaturou a tvorbou pro dospělé. Žánr zobrazující dva diametrálně odlišné světy, s mimořádným smyslem pro detail a hrdinou, jenž svým posláním a rysy nemá v literatuře obdoby. Tím žánrem je fantasy. Literatura, která v několika posledních letech zažívá nezadržitelný vzestup. O vzniku, historii a autorech neodmyslitelně spojených s touto oblastí literatury bude celá má práce.

V první kapitole zmiňuji základní pojmy spojené s problematikou čtenářství, s recepcí literárního textu pubescentním čtenářem a čtenářskými preferencemi u žáků na druhém stupni. Ve druhé kapitole charakterizují fantasy jako žánr, který v současné době prochází nejdynamičtějším vývojem a zmiňuji nejvýznamnější autory, kteří pomáhali formovat současnou podobu fantasy literatury.

Kapitolu třetí jsem věnovala životu a dílu zakladatele a jedné z nejvýraznějších osobností spojených s žánrem fantasy J. R. R. Tolkiena. Podrobně se zaměřuji na jeho nejznámější dílo, a to první částí světoznámého cyklu Pán prstenů - Společenstvo prstenu. V této kapitole se také zabývám filmovými adaptacemi, které se snažily vystihnout detailní charakteristiku postav i prostředí a zachytit mystickou atmosféru celého příběhu.

Životu další osobnosti, jež se významně zapsala do historie žánru fantasy literatura, je věnována kapitola čtvrtá s názvem C. S. Lewis. V nadcházející kapitole analyzuji první díl z cyklu Letopisy Narnie - Lev, čarodějnice a skříň, který svými křesťanskými motivy přinesl do literatury tohoto typu nový prvek. Animované i hrané pokusy o oživení autorovy nejznámější knihy jsou zmíněny v závěru této kapitoly.

Tvorbu N. Gaimana, kterou komentuji v kapitole páté, reprezentuje současnou fantasy literaturu. Ačkoliv Gaiman nepatří mezi nejznámější

autory, jsem přesvědčena, že už má v literárním světě své nezastupitelné místo. Mezi jeho největší úspěchy patří díla jako Hvězdný prach nebo Stopařův průvodce po galaxii. V práci analyzuji jeho prózu určenou dětem s názvem Koralina.

Fantasy literatura však není žánr vznikající pouze v zahraničí. Zajímavých podob začíná nabývat i v domácím kontextu, a proto je šestá kapitola věnována českým autorům a autorkám, jejichž díla patří na pomezí science fiction a fantasy literatury.

Fantasy je nadčasový žánr, jenž si dokáže získat mnoho čtenářů. Důkazem je řada domácích i zahraničních anket, např. anketa Moje kniha a průzkum s názvem Kniha mého srdce, jenž proběhl v roce 2009. Dvanácti nejoblíbenějším domácím i zahraničním titulům, které si dokázaly získat české čtenáře, patří sedmá kapitola.

Psychické změny doprovázející pubertu mají za následek odlišné vnímání literatury a literárního hrdiny. Žáci dávají přednost dílům kladoucím důraz na dramatičnost, preferují propracovanost v detailech (třeba i fantastických) a v neposlední řadě je pro ně zásadní vyšší cíl. Těmito slovy lze charakterizovat žánr, který by měl být (navzdory odlišnostem mezi pohlavími) pojícím článkem u čtenářských zájmů pubescentních čtenářů. Právě proto jsem si v praktické části diplomové práce vytýčila za cíl ověřit, do jaké míry patří k oblíbeným žánrům mezi žáky devátých ročníků na ZŠ. Průzkum jsem provedla na Základní škole v Dubu nad Moravou, kde jsem absolvovala obě souvislé pedagogické praxe, a měla tedy dostatečný prostor k seznámení se s respondenty.

1. Čtenářství, četba a čtenáři

Dětská literatura si zvykla užívat některé výrazy, které posléze nabyly obecnou terminologickou platnost. V úvodu diplomové práce proto nejprve odkážeme na základní pojmy užívané v této oblasti, jež přehledně charakterizoval J. Trávníček¹ ve své publikaci s názvem Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize zabývající se vztahem obyvatel České republiky ke knize.

Četba je aktivita vytvářející hodnotový vztah ke knihám a jejich výběru. Jde o vztah, jenž nevzniká jednorázově, ale musí být po určitou dobu rozvíjen. Zvláštní odvětví poté tvoří školní četba - preference děl, která jsou časem prověřena. Důležitou roli sehrává škola, její osnovy a tzv. povinná četba.

Čtení je aktivita zaměřená na knihy a jejich duševní osvojování, jež zvyšuje socio-kulturní dovednost (gramotnost).

Čtenářská gramotnost je funkční porozumění psanému textu; jde o kritérium, které se testuje v pravidelných zkoumáních PISA (The Programme for International Student Assessment/ Program mezinárodního hodnocení studentů/). Čtenářská gramotnost je schopnost porozumět psanému textu, přemýšlet o něm a využívat jej k dosahování určitých cílů, k rozvoji vlastních schopností a vědomostí a k aktivnímu začlenění do společnosti.

Čtenářská kultura je soubor všech aktivit, které se týkají knih, čtení, četby a vůbec vztahu ke knihám (co, jak často, kolik, kde, kdy se čte, co a kolik knih se nakupuje, jak často se chodí do knihoven, jak velké jsou domácí knihovny aj.).

Čtenářství je pojem, jenž se využívá zejména v souvislosti s dětskou populací. K plánovitému a cílenému rozvíjení četby by mělo docházet ve spolupráci rodiny, školy, knihoven a jiných vzdělávacích institucí.

Nečtenář nezanechává žádnou stopu, pokud jde o čtení, a téměř žádnou, pokud jde o návštěvu knihoven.

Čtenář je ten, jehož aktivní dovednost je směřována ke čtení. Uživatel knih (a jiných písemných zdrojů).

Čtenář častý zanechává nejvýraznější stopu v četbě. Čtení knih tvoří téměř polovinu (44%) jeho knižního chování (což je soubor tří aktivit zaměřených na knihy: čtení, kupování, vypůjčování).

Čtenář pravidelný zanechává stopu o málo menší ve čtení, o něco větší v nakupování a půjčování. Většina nemá potřebu získávat informace o knihách.

Čtenář vášnivý výrazně dominuje zejména ve čtení. Čtení tvoří 59% jeho knižního chování. Získávat informace o knižních titulech považuje za důležitou součást života.

Čtenář ženský je silnějším čtenář než mužský, je trpělivější, složení četby je výrazně jiné než u muže. Ženy výrazně více (než muži) čtou, navštěvují knihovny, knihy kupují více pouze v nepatrně větší míře, daleko více je zajímají informace o knihách, uvádějí, že ve svých domácích knihovnách mají o něco více svazků. Cestu ke knize si našly především díky rodinnému prostředí, v němž vyrůstaly. Ve výrazně větší míře preferují u knih složku zábavně-zážitkovou, od knih očekávají především zábavu a napětí a také výrazně více (než muži) pomoc v životních situacích. Jsou při čtení knih trpělivější, daleko více jsou ochotny se svěřit se svou oblíbenou četbou.

Čtenář mužský výrazně méně (než ženy) čte, výrazně méně navštěvuje knihovny, pouze v nepatrné míře méně knihy nakupuje, výrazně méně ho zajímají informace o knihách. Uvádí, že ve svých domácích knihovnách má o něco méně svazků. Cestu ke knize si dost často našel sám. U knih preferuje v nepatrné míře složku informativně-poznávací, jeho očekávání od knih je velmi nevyhraněné, čte méně trpělivě, s oblíbenou četbou se svěřuje méně.

Při snaze definovat **čtenáře dětského** budeme využívat především periodizaci užívanou v pedagogice a psychologii popisující fáze vývoje dítěte až do období adolescence. Naši pozornost budeme tedy především věnovat čtenáři středního školního věku, tedy žákovi na 2. stupni ZŠ, jehož charakteristickým rysem je to, že už není dítě, není však ani dospělý. Abychom se dopracovali k preferencím čtenáře středního školního věku, je třeba zmínit změny doprovázející jeho mentální vývoj. K. Homolová² ve své publikaci zabývající se

psychosociálními aspekty pubescentního čtenářství poukazuje na kompletní změny, ke kterým dochází v pubescentově psychice.

„Pubescentova percepce se zdokonaluje, jeho myšlení se stává abstraktivním, směřuje k zobecňování a kategorizaci jevů. Zpřesňují se analyticko-syntetické operace typické pro hypoteticko — deduktivní myšlení, tzn. formální myšlenkové operace. Precizují se i jiné intelektuální projevy, např. v řečových činnostech aj. Akceleruje také rozvoj jeho rozhodovacích procesů, aspirační úrovně a sebehodnocení. Poukázat lze i na následující dominantní rysy. Pubescent si přeje zdůraznit vlastní hodnotu, touží být dospělým, nebo se alespoň za dospělého pokládat. Intenzivně touží po hrdinství, statečných činech a romantických dobrodružstvích, projevuje rysy soutěživosti, má kritický poměr k okolí a snahu změnit je, usiluje o to, aby byl co nejagilnější, zároveň se však u něj často střídají nálady a mění chování, pubescent projevuje prudké citové přechody ke krajnostem v chování. U starších pubescentů (13 -15 let) bouřlivé protiklady postupně mizí, je pro ně typická snaha o syntetické myšlení a utváření celkového světového názoru... Zabývá se velmi silně svými city a pocity, a to více než intelektuální stránkou svého rozvoje. Především na citové bázi staví své názory a hodnoty, snadno podléhá náladám a přechodným, povrchní citovým zaujetím, optimismu i pesimismu. Fantazie, která je v tomto věku velmi silná je schopna poskytnout dítěti nekonečné prostory představ, fikcí, iluzí a vizí.“³

Autorka se dále zaměřuje na rozdíly mezi dívčím a chlapeckým čtenářem a jejich vzájemnými literárními potřebami. Upozorňuje na to, že pubescentní čtenář preferuje poznávací funkci, která souvisí s požadavkem na pravděpodobnost obrazu a věrnost detailů, třebaže se celek odehrává ve smyšleném prostředí. Tato potřeba bezesporu souvisí s rozvojem myšlení. Zvláštní důraz je při tom kladen na hlavního hrdinu, se kterým má čtenář potřebu se ztotožnit a hledat s ním odpovědi na životní otázky. U pubescentního čtenáře (asi 13 let) se také poprvé začíná rozlišovat čtenářská potřeba podle pohlaví samotného čtenáře. Toto si lze vysvětlit zrychlením dospívání. Obecně vzato lze žánrové preference rozdělit následovně: uměleckonaučnou

a populárně naučnou literaturu, science fiction, detektivní, válečné a dobrodružné příběhy čtou především chlapci. Oproti tomu dívky dávají přednost poezii, prózám o citovém zrání a erotických vztazích, pohádkám, životopisným, sociálním a historickým příběhům.

Navzdory odlišnostem mezi dívčí a chlapeckou literaturou existuje jeden žánr, který je jim společný. Žánr, ve kterém se mísí dobrodružný, válečný i hrdinský příběh s milostnou tematikou. Tím žánrem je fantasy, jeden z klíčových fenoménů současné dětské literatury.

2. FANTASY

Fantasy literatura tvoří protějšek s literatuře science fiction navzdory tomu, že mají mnohé společné prvky a oba žánry se řadí do fantastické prózy. *„Zatímco science fiction čerpá z oblasti motivů vědeckých, zaměřuje se na techniku, budoucnost a racionální spekulaci, fantasy staví proti racionalismu citovost a pohádkovost, její kořeny jsou v minulosti, místo techniky se soustřeďuje na mystiku.“⁴* Fantasy musí obsahovat prvek touhy, touhy po dobrodružství, laskavějším světě, nezapomenutelném zážitku či pocitu vlastní důležitosti. Žánr působí na nejhlubší pocity. Využívá nejrůznější možnosti, dokonce se v některých případech nepatrně podobá hororu vyvolávajícímu nepříjemné pocity v žaludku. Celkový dojem z fantasy je mnohem širší. Propojuje se v něm totiž touha, úžas, dojetí i nostalgie a smích. Klíčovým momentem v literatuře tohoto typu je vstup do tajemného světa, jenž se řídí vlastními zákonitostmi a pravidly. Je možné vydělit dva základní typy světů (imaginární svět a svět existující paralelně s realitou). *„Stěžejní je také motiv cesty (s propracovanou topografií), jenž představuje dobrodružství, ale i úkol. Je symbolickým vyjádřením životní pouti a v neposlední řadě prostředkem k utváření hrdinova postoje ke světu.“⁵*

Hrdinové figurující ve fantastických povídkách a románech mají většinou statický charakter. Neznamená to však, že by se aspoň některé z nich do jisté míry nevyvíjely, ale omezený prostor, který jim k tomu příběh poskytuje, pro to nevytváří příliš vhodné podmínky. V příbězích s fantastickou tematikou vymezujeme pět základních postav. Nejdůležitější z nich je hlavní hrdina. V příběhu je mu dáván největší prostor, jeho prostřednictvím je fantastický svět vnímán a hodnocen. Další postavy jsou vedlejší, jejich role v příběhu však není zanedbatelná. Důležitou pozici má zasvětitel, jehož vztah k hrdinovi může mít tři základní podoby. V první ví zasvětitel o tajemstvích světa vše a hrdinu s nimi nezištně obohacuje. Ve druhé zasvětitel hrdinovi veškeré vědomosti zatajuje a ve třetí zasvětitel společně s hrdinou objevují tajemství, která jsou oběma neznámá. Zásadní postavení má fantastická bytost, která dává ráz příběhu setrvává po celou dobu děje.

Pomocník představuje s hrdinou sympatizující postavu, která však není znalcem tajemného světa a zdaleka v příběhu nedosahuje důležitosti tří předchozích postav. Poslední roli ve fantastických příbězích zaujímá protivník, jenž představuje překážku, na niž hrdina naráží při plnění svého poslání. Postavou, kterou bychom měli ve spojení s literaturou fantasy ještě zmínit, je vypravěč. „*Vypravěč zaujímá ve fantastické povídce roli očitého svědka, který zaručuje spolehlivost výpovědi.*“⁶

D. Pringle se ve své encyklopedii fantastických světů zabývá šesticí žánrů, které pomáhaly formovat fantasy literaturu až do podoby, jakou známe dnes. V každé kategorii připomněl nejvýznamnější spisovatelské osobnosti, které svými díly přispěly k nesmrtelnosti daného útvaru. Mezi tři prvotní, které udaly dnešní podobu literatury fantasy, se řadí pohádka, příběh se zvířecím hrdinou a hrdinský epos, ze kterých posléze vyplynuly příběhy o ztracených rasách, humorné a hrdinské fantasy příběhy.

2.1 Pohádka

*„zábavný, zpravidla prozaický žánr folklórního původu s fantastickým příběhem.“*⁷

Základ tohoto žánru tvoří prostředí, jež nedodrhuje přírodní zákony, příběh je vyňat z reálného společenského kontextu a řídí se vlastními existenčními řády. Oproti reálnému světu je v pohádkách zjevný prvek spravedlnosti, bezstarostnosti a dobroty. Příběh zpravidla obsahuje magické předměty (živou vodu; létající koberec; kouzelné zrcadlo; mocné zbraně...) nebo osoby (kladné i záporné) s výjimečnými schopnostmi (sudičky; děd Vševěd; jezinky...). Pohádkový příběh není vázán na konkrétní místo (za kopci vysokými; za lesy hlubokými; kdesi...) ani čas (kdysi; tak dávno, že už to snad ani pravda není...). Pohádka má dokončený děj, ve kterém zvítězí (ve většině případů) dobro nad zlem. Příběh s pohádkovou tematikou používá stereotypní formule, zejména v úvodní části (bylo nebylo; za sedmero horami a sedmero řekami; byl jednou jeden král...) a závěrečné pasáži (a pokud neumřeli, tak žijí šťastně až dodnes; zazvonil zvonec a pohádka je konec...). Zásadní roli v pohádkách hrají i magické číslice

1 (rok služby; jedináček; rok trestu), 3 (přání; úkoly; synové; oříšky...), 7 (krkavců; trpaslíků; sedmimílové boty...) a 12 (měsíčků; sudiček...).

Pohádky lze dělit na dvě základní skupiny. První z nich tvoří pohádky lidové (anonymní), jež ve své většině nebyly původně určeny pro děti. Předávaly se výhradně ústně, proto jsou v „čisté“ původní podobě ztraceny. *„Jádrem fondu lidových pohádek jsou pohádky kouzelné, jejich syžety se odvozují z archaických rodových mýtů a obřadů zasvěcení, spojených s bolestnou zkouškou odolnosti, s představou dočasné symbolické smrti (motiv netvora), styku s duchy a znovuzrození (vysvobození princezny; sňatek). Pohádky legendární opírají děj o biblické postavy (pán Bůh; svatý Petr). Nejmladší vrstvu tvoří pohádky novelistické, zdůrazňující každodenní život včetně sociální problematiky.“*⁸ V zahraničí je zájem o lidové pohádky spojován s bratry W. a J. Grimmovými, J. Jacobsem a dalšími, zatímco u nás s K. J. Erbenem, B. Němcovou, B. M. Kuldou, J. Š. Kubínem a mnohými dalšími sběrateli a folkloristy.

Druhá skupina je zastoupena pohádkami autorskými. Tak jako pohádka lidová se i autorská nejčastěji opírá o stejné hlavní téma, je v ní však více patrná tvůrčí osobnost konkrétního autora. Samotný pohádkový příběh je mnohem subjektivnější a má mnohem blíže k povídce, zejména kvůli složitější dějové propracovanosti. Příkladem předních autorů, jejichž tvorba významně přispěla ke vzniku a rozvoji autorské pohádky jsou např. lze zařadit mezi autorské pohádky patří např. O. Wilde, Ch. Dickens, H. Ch. Andersen, R. Dahl, M. Ende a další. V současné době vývoj masových médií rozšiřuje žánr pohádky o pohádku filmovou (hranou, loutkovou, animovanou). Využívání hudby a výtvarného umění dokáže přidat pohádkovému příběhu novou dimenzi.

2.2 Příběh se zvířecím hrdinou

Zvířata obdařená darem řeči se ve světových literaturách vyskytují už od dob starověkého Řecka a Říma (Ezopovy bajky). Vystupují jako hlavní postavy, které však plní běžně jen pomocné práce, s funkcí mravoučnou (Kohoutek a slepička). Příběhy se zvířecím

hrdinou často přecházejí v bajky vyznačující se hlubokou moralitou. Obecně vzato lze moderní zvířecí příběhy rozdělit na realistické a fantastické. Realistické zachycují zvířata s lidskými vlastnostmi, jež se stejně jako lidé ptají po smyslu života. Ve fantastických příbězích dokáží zvířata hovořit lidskou řečí, oblékají se jako lidé a prožívají nadpřirozená dobrodružství (Kocour v botách). Do této skupiny lze zařadit i příběhy o proměně člověka ve zvíře a naopak.

2.3 Hrdinský epos

„nejstarší útvar velké epiky skládaný ve verších a určený původně k přednesu za doprovodu hudebního nástroje.“⁹

Hlavním námětem je čin hrdiny, který v souboji s nepřáteli zvítězil a byl po zásluze odměněn. Eposy byly především anonymní, šířili se ústním podáním a tématem má blíže k mýtu než k pohádce. Hrdinský (bohatýrský) *„je to dlouhé vypravování o ušlechtilých lidech a jejich jednání, které potřebuje verš pomalého spádu (hexametru). Děj nelimitovaný časem čerpá svou dramatičnost z toho, že epik z velké události zvolí za námět jen část, tu rozvede, začne a ukončí tak, aby báseň měla dynamiku, působila jednotně a celistvě.“¹⁰* Jako příklad hrdinského eposu nám poslouží např. babylonský Epos o Gilgamešovi nebo Homérova Ilias a Odyssea.

2.4 Humorné fantasy

Dominantním prvkem humorné fantasy literatury je zábavnost, s níž se pojí snaha dokonale vykreslit prostředí, charakter postav či specifika jejich projevu. Navzdory humorné náplni se často objeví filozofická zamyšlení nad nedokonalostí světa. Toto odvětví fantasy literatury je spojováno s ilustracemi, které umocňují komickou část textu. Hrdinové jsou obyčejní lidé ocitající se v nečekaných situacích, které nezvládají. Postavy nebývají hluboce psychologicky propracované, ve většině případů u nich nedochází k žádnému vývoji. Ze všech odvětví fantasy literatury je právě tento typ nejčtenější. Za vhodný příklad nám poslouží příběh Alenky v říši divů od Lewise

Carrolla nebo Yankee z Connecticutu na dvoře krále Artuše od Marka Twaina.

2.5 Příběhy o ztracených rasách

„Fantastické příběhy o ztracených civilizacích a podivných národech – a také o ztracených městech či zemích, podmořských nebo podzemních světech, zapomenutých kulturách, skrytých údolích a zakázaných územích, popřípadě vyprávění kombinující všechny tyto prvky, získaly na velké oblibě na přelomu 19. a 20. století. Mezi roky 1880 – 1940 vyšlo v časopisech pro mládež i pro dospělé nesmírné množství románů s touto tematikou a řada z nich se dočkala knižního vydání. Čtenáře fascinovala místa, která v jednotlivých dílech navštívili. Zvláště oblíbené byly v tomto směru Jižní Amerika, Střední Asie i oba polární regiony. Bohužel, málokterý literární žánr zastaral tak rychle jako tento. I poslední „neznámé“ oblasti na zeměkouli byly velmi rychle zmapovány a zpravidla kolonizovány Evropany. Moderní dopravní prostředky, zejména vzducholodě a letadla, učinily záhy konec všem zeměpisným záhadám. Přestože část příběhů o ztracených národech a civilizacích – včetně těch nejznámějších, jako je Ztracený svět Arthura Conana Doylea (1912) mají prvky science fiction, řadí se však k žánru fantasy. Obsahují totiž prvky, které jsou neodmyslitelně spojeny s tímto žánrem, jako tajemný svět, který se v ničem nepodobá současnému, vyhynulá zvířata, souboje s nejrůznějšími civilizacemi, smrtelná nebezpečí atd. Příběhy o podobných světech ztratily na přitažlivosti v 50. letech minulého století. V 70. letech sice došlo k částečnému oživení zájmu o podobné náměty, zrodily se však jen plagiáty předchozích veleděl.“¹

2.6 Hrdinské fantasy

Hrdinská fantasy literatura nedostala své jméno, protože by pojednávala o jednotlivých hrdinech příběhu, hrdinský je duch, jímž je celý příběh protkán, ať už jde o povahu hlavních postav, jejich konání nebo zásady a normy ve zcela odlišném světě. Charakteristické pro hrdinskou fantasy je její rozsáhlost a propracovanost. Počet stran

přesahuje i ty nejrozsáhlejší romány a často tvoří trilogie s otevřeným koncem. Nežřídka kdy posléze vycházejí i slovníčky, rodokmeny a seznamy postav. Nejdůležitější pro hrdinskou fantasy je však prostředí. *„Hrdinská fantasy se musí odehrávat ve zcela smyšleném světě. Základním kamenem je imaginární svět. Pro autora i čtenáře je volba prostředí mnohem důležitější než kterákoli z románových postav. Zatímco postavy a vypravěči se mohou měnit díl od dílu, ba dokonce kapitolu od kapitoly, smyšlený svět zůstává. Jen na něm záleží, jen na něm stojí jednota románu a souvislosti děje. Proto taková kniha musí začínat mapou nebo celým souborem map.“*¹²

Nejpůsobivějšími autory, jejichž díla patří k hrdinské fantasy, jsou J. R. R. Tolkien a C. S. Lewis. Právě těmito zmíněnými autory, jako osobnostmi neodmyslitelně spojenými s literaturou fantasy, se budeme hlouběji zabývat.

3. JOHN RONALD REUEL TOLKIEN

- spisovatel (literární žánry: fantasy, hrdinská fantasy, překlady, kritika), filolog, básník, univerzitní profesor.

J. R. R. Tolkien se narodil roku 1892 v jihoafrickém Bloemfonteinu. Dětství strávil v Anglii, kde rovněž absolvoval středoškolská a univerzitní studia. V roce 1919 získal v Oxfordu diplom v oboru staroanglického jazyka a literatury a po pěti letech se ve stejném oboru stal profesorem. Na Oxfordské univerzitě působil v letech 1925 – 1945 jako profesor staré angličtiny, v letech 1945 – 1959 pak jako profesor anglického jazyka a literatury. Byl také význačným jazykovědcem a znalcem staré angličtiny a staré severštiny. Miloval lidskou společnost, často se zapovídal s obyčejnými lidmi na ulici. Byl si natolik jistý svým postavením, že mu nedělalo potíže komunikovat s lidmi z nejrůznějších společenských vrstev. Tolkien měl vtip, inteligenci a po celý život byl zapáleným katolíkem. Svůj vypravěčský talent využíval zejména v posluchárnách. Špatná artikulace a rychlá mluva způsobila, že studenti museli o to lépe vnímat a poslouchat. Přesto jim dokázal připravit nezapomenutelný zážitek (zejména, když recitoval Beowulfa). Se svým blízkým přítelem a kolegou z Oxfordské univerzity C. S. Lewisem byl Tolkien členem neoficiální literární skupiny The Inklings (v překladu „tušitelé“ a zároveň „inkoustáta“).

„The Inklings byl původně název literární společnosti založené kolem roku 1931 univerzitním studentem jménem Tangye Lean. Lewis i Tolkien navštěvovali schůzky, na nichž se předčítala a kritizovala nepublikovaná díla. Když Lean z Oxfordu odešel, klub žil dál, nebo spíš se jeho jméno napůl žertem přeneslo na kroužek přátel, který se pravidelně scházel okolo Lewise. The Inklings jsou dnes již součástí literární historie. Byla to skupina přátel, samých mužů a křesťanů, z nichž většina se zajímala o literaturu. Lewis byl pokaždé jádrem, bez něhož by byla jakákoli sešlost nepředstavitelná. K této skupině patřili, tedy kromě Tolkiena a Lewise (kteří byli téměř pokaždé přítomni), major Warren Lewis (bratr C. S. Lewise, známý jako „Warnie“), R. E. Havard

(oxfordský lékař, který pečoval o Lewisovu i Tolkienovu domácnost), Lewisův dlouholetý přítel Owen Barfield (přestože jako londýnský právník se účastnil schůzek jen zřídka) a Hugo Dyson (docent anglické literatury na univerzitě v Readingu). Ke konci třicátých let byli Inglingové důležitou částí Tolkienova života a mezi jeho příspěvky k sešlostem patřilo čtení z dosud nevydaného rukopisu *Hobita*. Roku 1945 byl mezi *Inklings* přijat Christopher Tolkien, který na setkáních předčítal z *Pána prstenů*.¹³

J. R. R. Tolkien byl velice sebekritický. Pečlivě zvažoval každé odeslání své práce nakladateli, proto se tištěné podoby dočkalo jen nepatrné množství jeho textů. Prvními Tolkienovými publikacemi byly ve 20. letech *Slovník střední angličtiny* (*A Middle English Vocabulary*, 1922) a kritické vydání středověké romance *Sir Gawain a Zelený rytíř* (*Sir Gawain and the Green Knight*, 1925). „Tolkienovo vypravěčské a ilustrátorské nadání se pokaždé spojilo v prosinci, kdy dětem přicházel dopis od Děda Mráze. *Dopisy Děda Mráze* (*Father Christmas Letters*, 1976) se od prostých počátků rozvinuly tak, že obsáhly mnoho dalších postav, jako např. Ledního medvěda, který u Děda Mráze bydlí, Sněžného muže, který je u něho zahradníkem, elfa jménem Ilbereth, který je jeho tajemníkem, sněžné elfy, trpaslíky a v jeskyních pod domkem Děda Mráze tlupu dotěrných skřetů.“¹⁴ Čtenářský úspěch mu však přinesl až pohádkový příběh z fiktivní Středozemě *Hobit* (*The Hobbit*, 1937), který původně napsal jen pro své děti. „V komickém úvodu je hobit Bilbo (hobit je tvor podobný člověku, malý, podsaditý, s chlupatýma nohama) přesvědčen, aby doprovázel čaroděje Gandalfa a nesourodé hejno trpaslíků jako zloděj, který pro ně ukradne zásoby dávného draka Smauga. Nebezpečná dobrodružství se hemží trolly, skřítky, obřími pavouky a podezíravými elfy a závěrečnou bitvou pěti armád se blíží až k severské tvrdosti a ponurosti.“¹⁵ Kniha obsahovala mapky, a také byla obohacena o řadu ilustrací. Osm z nich navrhl samotný autor. Ačkoliv byla určena dětem, získala si i dospělé čtenáře. *Hobit* se stal natolik populární, že nakladatel Allen & Unwin požádal Tolkiena o pokračování.

Psaní knihy Pána prstenů, která měla vykreslit další věk ve Středozemi, trvalo 12 let. Když Tolkien roku 1949 knihu dokončil, nezbývalo mu mnoho do šedesátých narozenin. Díky nesnázím s nakladatelstvím a zvýšení ceny papíru byla kniha rozdělena do tří částí. První díl vyšel po více než šestnácti letech od chvíle, kdy se Tolkien poprvé rozhodl pro sepsání mytologie, která bude ve své celistvosti dějově i myšlenkově mnohem složitější než *Hobit*. První část díla *Pán prstenů – Společenstvo prstenu* (*The Lord of the rings – Fellowship of the rings*) vyšla 14. srpna 1954. Recenze knihu ohodnotily velice kladně. Druhá část s názvem *Pán prstenů – Dvě věže* (*The Lord of the rings - Two towers*) vyšla v polovině listopadu téhož roku. Knihy se staly okamžitě bestsellery. Budily zájem, který nebyl u prózy obvyklý. Nakladatelství zahltily dopisy dožadující se třetího pokračování a knihy, která by objasňovala detaily o jednotlivých postavách. Tolkien proto začal sepisovat jmenný rejstřík, což se nakonec ukázalo jako mnohem složitější práce, než si na počátku myslel. Třetí a poslední pokračování s názvem *Pán prstenů – Návrat krále* (*The Lord of the rings – Return of the king*) se v knihkupectvích objevilo 20. října 1955, téměř rok po vydání *Dvou věží*. Na poslední straně očekávané knihy se autor omluvil čtenářům za nedodaný rejstřík. Konečně se mohla kniha zhodnotit jako celek. Recenze v *TIME* sepsal dlouholetý přítel C. S. Lewis: „*Kniha je příliš originální a příliš bohatá na to, aby se dala definitivně posoudit po prvním čtení. Víme však, že s námi něco udělala. Už nejsme, kdo jsme byli.*“¹⁶ K popularizaci knihy přispělo i rozhlasové vysílání, se kterým autor příliš nesouhlasil. Toto dílo se dočkalo nesčetných vydání v milionových nákladech. 28. března 1972 obdržel autor od královny Alžběty II. Řád britského impéria. J. R. R. Tolkien zemřel 2. září 1973 v Anglii. Jeho syn Christopher Tolkien v dalších letech pokračoval v publikování materiálu použitého při vytváření Středozemě. Tituly z pozůstalosti jako *Silmarillion* (*The Silmarillion*, 1977), *Historie Středozemě* (*The History of Middle-earth*) nebo *Nedokončené příběhy* (*Unfinished Tales*) obsahují nedokončené, opuštěné, alternativní nebo odporující si verze příběhů, které Tolkien během vytváření své mytologie neustále přepisoval, upravoval a rozvíjel.

3.1 Pán prstenů – Společenstvo prstenu

„Tři prsteny pro krále elfů pod nebem,
sedm vládcům trpaslíků v síních z kamene,
devět mužům: každý je k smrti odsouzen,
Jeden pro temného Pána, jenž dlí na trůně
v zemi Mordor, kde se snoubí šero se šerem.
Jeden prsten vládne všem, Jeden jim všem káže,
Jeden všechny přivede, do temnoty sváže
v zemi Mordoru, kde se snoubí šero se šerem.“¹⁷

První díl ságy Pána prstenů s podnázvem Společenstvo Prstenu je rozdělen do dvou knih. První z nich obsahuje dvanáct kapitol. Celý příběh je fantasticko-mytologickou pohádkou, v níž je hlavním tématem, jako ostatně v každé pohádce, souboj dobra se zlem. V první kapitole s názvem Dlouho očekávaný dýchánek Tolkien rozvíjí příběh, jenž částečně nastínil již v *Hobitovi* z roku 1937. Čtenář se znovu setkává s Bilbo Pytlíkem, svérázným hobitem se smyslem pro dobrodružství, který oslavuje své stojetenácté narozeniny.

* V postavě Bilba Pytlíka Tolkien popsal sám sebe. Stejně jako Bilbo i Tolkien už nebyl mladý a měl sklon k pesimismu. Oblékal se střízlivě, navzdory tomu měl zvláštní oblibu v barevných vestách. Preferoval prosté jídlo, rád kouřil z dýmky a obdivoval krásu světa, ve kterém žil. A aby v díle zdůraznil osobní rysy, domov Bilba Pytlíka pojmenoval „Dno pytle.“ Tak se totiž jmenovalo místo, kde žila jedna Tolkienova teta. Vzhledem k tomu, že se autor rozhodl vytvořit hlubší a tragičtější příběh, Bilbo jako milovník veselí a legrace (důkazem je jeho narozeninový proslov), už nesplňoval prototyp vážného hrdiny. Bilbo se proto v první i druhé knize objevuje jen sporadicky.

Oslavenec na sebe strhával pozornost nejen vysokým věkem, ale i tím, že od svého posledního dobrodružství (před šedesáti lety) nezestárl ani o den. Odpověď na toto tajemství odhalil moudrý kouzelník Gandalf v malém zlatém kroužku, který při styku s ohněm

vyjeví nápis psaný starým jazykem Mordoru. Moudrý čaroděj byl tím, kdo objevil, že prsten je ve skutečnosti Jeden prsten vládnoucí nad všemi Prsteny moci. Síla a moc prstenu je uchvacující, a čím déle ho člověk vlastní, tím těžší je se ho vzdát. Samotný Tolkien o prstenu napsal: „*Když se použije pro dobrý účel, není moc nebezpečný. Ale bere si svou daň. Musíš ztratit buď jej, nebo sebe.*“¹⁸ Bilbo byl první, kdo se Prstenu dokázal dobrovolně zříci.

* Na konci první kapitoly ještě neměl Tolkien představu o tom, jak by se měl dále příběh vyvíjet. Nicméně první stránky poslal nakladateli. Po kladné odezvě z nakladatelství Allen & Urwin začal psát druhou kapitolu. Jelikož stále neměl představu o náplni celé mytologie, rozhodl se vytvořit novou hobití postavu. Impozantní figurkou se stal Bilbův adoptivní synovec, kterého Tolkien zprvu pojmenoval Bingo a roku 1939 ho přejmenoval na Froda (ve stejném roce vymyslel i název pro celý příběh). Frodo není klasická hrdinská postava. Snadno se vyděsí, není chytrý, ani rychlý, ani statečný, navíc několikrát neodolá a navleče si prsten. V průběhu putování však překonává vlastní hranice a nachází sám v sobě nečekané vlastnosti: sílu, trpělivost, odvahu a neuvěřitelné odhodlání.

Frodo Pytlík od svého strýčka získá prsten, a když se dozví o příběhu, jenž prsten provází, rozhodl se ho zničit v ohni hory Osudu. Gandalf Šedý věděl, že každá, byť sebetěžší cesta je snesitelnější, když po ní člověk nekráčí sám, a tak zvolil Frodovi průvodce. Stal se jím zahradník Sam a posléze další dva přátelé z Kraje. (Kraj má podle Tolkiena znázorňovat vše nezničené a nezastavené průmyslovou revolucí. Ukazuje Anglii takovou, jakou zůstane ve spisovatelových vzpomínkách.) Čtvrtá kapitola s názvem Zkratka na houby obsahuje více typického tolkienovského humoru i jeho talentu vykreslit dramatickou situaci tak jedinečným způsobem, že čtenář nedokáže od knihy odejít. Frodo i přátelé jsou kvůli vlastnictví prstenu ohrožováni zlými silami (Černými mordorskými jezdci). Ti touží získat kouzelný předmět do své moci, neboť by jim zajistili nadvládu nad celou

Středozemí a posléze nad celým světem. Dvakrát byli ze smrtelného nebezpečí vysvobozeni zachráncem v podobě Toma Bombadila (Tato postava se u Tolkienu objevila už v básni „Dobrodružství Toma Bombadila.“). Během uvěznění v nitru Mohylových vrchů hrdinové objevili meč, který jediný dokáže zabít Pána Nazgûlů (Toto je příklad jednoho z mnoha rozdílů mezi knižní předlohou a její filmovou adaptací.).

* V období, kdy J. R. R. Tolkien píše devátou kapitolu, se u syna Christophera znenadání objevuje záhadná srdeční choroba. Strach o jeho život využívá autor k propracování temné moci prstenu. Vytvořil hierarchii, ve které je prsten moci součástí několika dalších prstenů. Temný pán hledá nejmocnější prsten, jelikož ten jediný je stále ztracený. Objevují se postavy prstenových přízraků, které zničila jejich touha po moci. Existuje pouze jediné místo, ve kterém lze prsten zničit, tím místem je Mordor (To, že autor Mordor umístil na východ, není alegorie Sovětského svazu.). Špatný zdravotní stav syna byl důvodem, pro který se práce na díle na celý rok zastavila. V této roční odmlce Tolkien věnoval svůj čas akademické činnosti. Na příběhu začal znovu pracovat na podzim roku 1938. Tehdy si uvědomil hloubku celého příběhu a poprvé přemýšlel nad změnou celé koncepce.

V Hůrce, kam měli celou cestu namířeno, však nečekal moudrý čaroděj ale muž, o kterém se čtenář detaily dozví v desáté kapitole s názvem Chodec. Hubený, tmavovlasý, vysoký muž, přítel Gandalfa, Froda seznámil s celým úkolem a stal se jeho průvodcem do Elrondova domu v Roklince. Pět dní putovali, než dorazili na Větrov, kde Frodo neodolal a podruhé si nasadil prsten. To přilákalo Nasgûly a způsobilo, že byl Frodo velice vážně zraněn (Oproti filmové adaptaci, kde malého Hobita zachránila princezna elfů Arwen, v knižní předloze byl Frodovým zachráncem vážený elf Glorfindel.). Tím, že celá skupina překročí Bruinův Brod, zatímco nepřátelé jsou sraženi divokou vodou, končí kniha první a začíná druhá, která má oproti předchozí pouze deset kapitol. V první z nich - s názvem Mnohá setkání – se už děj příběhu

odehrává v Roklince (půvabné místo, které obývají elfové a kde čas neubíhá, on tam prostě je).

* Postavám elfů vtiskl nejvýraznější podobu W. Shakespeare, který svého Puka (postavu ze Snu noci svatojánské) popsal jako malého hravého skřítku. Shakespeare nebyl jediný, kdo o těchto bytostech psal, ale popularita jeho děl přispěla k přijetí vzhledu těchto bytostí. Tolkienovi elfové jsou vyšší než lidí a mnohem důstojnější. Autor je obdařil mimořádnými vlastnostmi: inteligencí, citlivostí, moudrostí. *„Jsou stejní jako bytosti z dávných mýtů – lepší než lidé, horší než bohové.“*¹⁹ Nicméně elfové nemají v příběhu pouze kladnou roli. Byli to právě oni, kteří ukovali tři prsteny moci a stejně jako Černí jezdcí po nich touží. Elfové jako nesmrtelné bytosti se musejí dívat na to, jak se všechno co milují ztrácí, zatímco oni zůstávají. Moc všech prstenů by zpomalila rozklad (tato síla prodloužila Bilbovi život) a pomohla by zachovat vše, po čem elfové touží.

* Na otázky, proč jsou postavy příběhu dlouhověké nebo nesmrtelné, odpovídá život samotného autora. Otec zemřel, když měl John Tolkien čtyři roky, matka zemřela o osm let později. Dva ze tří přátel, se kterými vytvořili tzv. Čajový spolek („Tea Club – Barrovian Society“), padli v První světové válce. V roce 1937 zemřel poslední Tolkienův přítel, se kterým zažil válku, a tak plný emocí začal ve stejném roce tvořit vytoužené mytologické dílo.

Klíčový moment vyobrazuje druhá kapitola s názvem Elrondova rada a kapitola číslo tři Prsten putuje k jihu. *„Vyvolím ti společníky, aby šli s tebou, kam až budou chtít nebo kam osud dovolí. Počet musí být malý, protože naše naděje je v rychlosti a utajení. Kdybych měl celé vojsko elfů v brnění ze Starých časů, nic by ti nepomohlo, leda by zburcovalo vojenskou moc Mordoru. Družina Prstenu bude mít devět členů, a devět Pěších bude stát proti devíti Jezdcům, kteří jsou zlí.“*²⁰ Družinu, která měla pomoci Frodovi splnit jeho životní úkol, tvořil čaroděj Gandalf, tři přátelé z Kraje, Aragorn, Boromir, Legolas (elf) a Gimli (trpaslík).

* Čtenář se nikdy nedozví, co stojí za nepřátelstvím mezi trpaslíky a elfy. Tolkienovi se ale podařilo mistrovsky vylíčit, jak mizí nevraživost nepřátel, když stojí bok po boku proti mnohem většímu zlu. Právě v kapitolách, které jsou zařazeny do knihy druhé, mohl Tolkien využít různé jazyky, které dvacet pět let rozvíjel s osobitou pečlivostí. V knize se tak objevuje několik jazyků elfů (rozdíly jsou dány lokalitou), trpaslíků i skřetů.

Po nezdařilém pokusu o zimní přechod vysokého průsmyku Caradhrasu byla celá Strasti družina donucena projít přes doly v Morii. Morie je asi čtyřicet mil dlouhé místo ukryté uvnitř hory. Původně to bylo město trpaslíků, ve kterém žili a těžili velice vzácnou rudu. Jejich chamtivost byla ovšem tak velká, že probudila veliké zlo, které tam neustále dřímá. Aby mohl kdokoliv dovnitř, musí nejprve projít přes tajemnou bránu Morie, která se otevře pouze tomu, kdo uhodne její veliké tajemství skryté v jazyce elfů, které se nakonec podařilo rozluštit moudrému čaroději. Jediným světlem v neproniknutelné tmě Morie byla záře, která vycházela z čarodějovy hole. Družina prošla Severním obloukem, když narazila na hrob Gimliho rodiny. (V tomto okamžiku se práce na příběhu znovu na jeden rok zastavuje. Důvodem je druhá světová válka.)

Nejvýznamnější moment při průchodu Morii přichází v kapitole s názvem Můstek v Khazad–dům. Tam společenstvo přichází o jednoho ze svých členů. Gandalf v boji se strašlivým duchem podsvětí (barlogem) padl do temné propasti.

* Inspirací pro postavu Gandalfa byl Tolkienovi nejvyšší severský bůh Ódin. *„Ódin bývá zobrazován a popisován jako stařec s dlouhými vousy, často s dlouhou vycházkovou holí. Vládne nadpřirozenou mocí. Nejen že je schopen číst runy jako Gandalf, ale byl to právě on, kdo předal tajemství run lidem. Stejně jako Gandalf i on putuje světem sám z důvodů, které zná jen on sám a ostatním zůstávají utajeny.“*²¹

O nejposvátnější autoritě, jejíž příkazy plní, se čtenář dozvídá více až v Silmarillionu.

Chmurná nálada doprovází společenství až do pásu Lothlórien (půvabné místo, které stejně jako Roklinku obývají elfové). Barvy tam byly ostřejší a jasnější, celou krajinu prostupovala zvláštní síla. Na dvou křeslech v koruně stromu seděli dva velicí, vážní a krásní elfové (Galadriel a Celeborn). Paní Galadriel se na všechny postupně zadívala. Najednou měli pocit, jako by se jich někdo ptal: „Co by si udělal, kdybys měl možnost vrátit se domů?“ V duchu se rozhodovali mezi temným posláním, slibem ho splnit a touhou vrátit se k milovaným domů. Bez ohledu na to, jak by se rozhodli, jejich volbu by věděla jen moudrá paní.

* „Galadrieliným prvotním posláním ve Středozemi je vytvářet a chránit domov elfů, tím se stává zosobněním Matky Země – ochránkyní a dárkyní života.“²² Nicméně je ona, stejně jako řada žen v dějinách a legendách obdařena prorockými schopnostmi (To, že dar prorokovat měly především ženy, souviselo se schopností rodit děti a lépe tak porozumět silám přírody.). Předmětem odhalující budoucnost je v tomto případě zrcadlo vodní hladiny. Pro vytvoření zrcadla Tolkiena inspirovaly pohádky, a to především příběhy bratří Grimmů (Sněhurka) a H. Ch. Andersena (Sněhová královna).

Jedné noci přivedla Galadriel Froda a Sama k zrcadlu (mělká stříbrná nádržka). Paní pobídla hobity, aby nahlédli do vodní hladiny, jež má moc zobrazit minulost, přítomnost i budoucnost. Sam v sobě sebral veškerou odvahu a přikročil k nádržce. Ve vodě se mu ukázal zničený Kraj. Paní se na něj podívala a řekla: „To se stane, pokud sejdete z cesty.“ Poté přikročil k nádržce i Frodo. Ve vodě se na něj zadívalo veliké ohnivé oko a Prsten mu při tom stahoval hlavu do vody. Frodo se ve chvíli největšího zoufalství rozhodl, že odevzdá prsten paní, pokud o něj požádá. Galadriel věděla, že prsten rozdává moc podle síly toho, kdo jej vlastní, přesto však odmítla.

* Galadriel si uvědomovala co odmítnutím riskuje. Pokud by Frodo splnil své poslání a prsten opravdu zničil, její prsten by ztratil moc a pás Lothlórien by přestal být bezpečný. Pokud by Frodo selhal a prsten získal Sauron, následky by byly mnohem horší. Tak jako tak už elfové nebudou moci zůstat v milované zemi a veškerou naději vkládají do malého hobita.

Elfové i všichni ze společenstva věděli, že je na čase znovu se vydat na cestu. Cestování po řece bylo idylické do doby, než je napadli skřeti. Tehdy již věděli, že jejich pouť sledují vyzvědači a že se po jejich stopách plíží Glum, tvor, který kdysi vlastnil Prsten a stále po něm touží. Bylo nutné se rozhodnout, zda se společenstvo obrátí na východ k Mordou, nebo půjdou s Boromirem na pomoc gondorskému hlavnímu městu Minas Tirith v nadcházející válce, nebo jestli se rozdělí. Když bylo jasné, že Ten, kdo nese Prsten, je odhodlán pokračovat ve svém beznadějném putování do země nepřítele, Boromir se pokusil Froda naposledy přemluvit a poté mu Prsten násilím vzít. Malý hobit se vylekal a prsten si nasadil, čímž na sebe upoutal Sauronovu pozornost.

* „Není třeba říkat, že postava Saurona v sobě nenese vůbec žádný alegorický význam ani politické narážky.“²³ Tak jako Gandalf i Sauron měl svůj vzor v nejmocnějším ze severských bohů v Ódinovi. Tentokrát však vynikaly negativní vlastnosti. Jeden severský mýtus vypráví, že „Ódin vlastní mocný prsten – pravděpodobně nejmocnější prsten, jaký kdy figuroval v mýtech. Jmenuj se Draupni a každých devět dní stvoří osm nových zlatých prstenů, čímž dává Ódinovi nesmírné bohatství a moc. Zlatými prsteny vytvořenými Draupnim si Ódin kupuje oddanost králů a účinně je ovládá. Stejně tak Součín pomocí Prstenů moci pokouší vládce elfů, trpaslíků a lidí.“²⁴ Sauron je znázorňován jako jedno žhnoucí oko, i tady byl inspirací Ódin (ten obětoval jedno oko, aby se mohl napít ze studnice moudrosti).

* David Colbert se ve své knize Kouzelný svět Pána prstenů zabývá otázkou, co ze Saurona dělá opovržením hodnou postavu a přichází na to, že je to jeho pýcha a snaha hrát si na Boha. Bůh si zaslouží

mimořádnou úctu za svět, jenž stvořil. Sauron touží dosáhnout stejné úcty. Sauron tedy podle něj není zlý proto, že ničí. Je zlý proto, že se snaží tvořit.

Boromir okamžitě zalitoval svého zoufalého činu a u jezera se se vším svěřil zbytku družiny. Jakmile to uslyšeli Smíšek s Pipinem, vběhli do lesa, zatímco Sam utíkal k místu, kde kotvily lodě. V jedné loďce zahlídl známou tvář. Ačkoliv neuměl plavat, skočil do vody a následně se začal topit. V poslední chvíli ho Frodo zachránil. Přestože nejprve nechtěl, aby ho Sam doprovázel, nakonec na nebezpečnou cestu vyrazili společně.

* Proč práce na samotném příběhu trvala více než dvanáct let? Důvodem byl autorův perfekcionismus. Nestačilo mu jen napsat rozsáhlou a složitou knihu, toužil po tom, aby v příběhu nebyly žádné nitky, které by nikam nevedly. *„Zeměpis, chronologie a jména musely být úplně důsledné. Se zeměpisem dostal určitou pomoc, protože jeho syn Christopher mu nakreslil propracovanou mapu terénu, v němž se příběh odehrával. Tolkien sám si od začátku psaní dělal hrubé náčrtky map. Mapa však sama o sobě nestačila a Tolkien donekonečna propočítával čas a vzdálenosti, rýsoval složité tabulky událostí v příběhu s daty, dny v týdnu, hodinami někdy i směrem větru a měsíční fází. Zčásti to byla jeho navyklá snaha o dokonalost, zčásti čirá radost z přetváření, ale především starost, aby předložil naprosto přesvědčivý obraz. Také vymýšlení jmen mu nevyhnutelně zabíralo mnoho pozornosti, protože vymyšlené jazyky, z nichž jména konstruoval, byly jednak hybnou silou jeho mytologie, jednak samy o sobě důležitou činností jeho intelektu. Příběh si vynutil i vynalezení alespoň základů několika dalších jazyků, a to vše vyžadovalo čas.“²⁵*

3.1.1 Filmové adaptace

Roku 1978 se nejznámějšího díla J. R. R. Tolkiena chopil Ralph Bakshi. *„Při natáčení filmu použil techniku překrývání kreseb přes živě hraný film, aby lumpové působili co nejzlověstněji. Scenáristům se ale nepodařilo zrychlit počáteční tempo pozvolně se rozvíjejícího příběhu, a lze se jen dohadovat, zda jejich neochota rychleji se propracovat k velkým bojovým scénám pramenila z respektu k literární předloze, nebo z pochyb o schopnostech animátorů. Výsledek byl tak neuvěřitelně zdouhavý, že když se po zpracování prvního dílu od zbylých upustilo, nikdo se nedivil.“*²⁶

Po Bakshiho neúspěchu se umělci dívali na snahu natočit první hranou verzi Pána prstenů velice skepticky. Režie se tentokrát ujal Peter Jackson a jeho práce z roku 2001 překonala veškerá očekávání. Celkový dojem byl nezapomenutelný. Díky kvalitním počítačovým trikům dosáhl film hranice současných technologických možností. *„Herci mají lidské, hobití nebo trpasličí rozměry dle potřeby a předpokládané „problémové“ postavy, jako démonický barlog, jsou vysloveně impozantní. A jak se sluší a patří, scénérie je naprosto úchvatná. Omračující novozélandská krajina nepotřebovala mnoho a stala se z ní dokonalá Středo země, dokonce skvěle napodobila i její mystickou atmosféru.“*²⁷ Stejně jako Tolkien se i jeho obdivovatelé obávali, že filmová adaptace zničí unikátní příběh. Tvrdili, že v několika hodinách nelze zachytit všechny postavy a události, tudíž se bude film líbit pouze těm, kteří nečetli literární předlohu. Výsledek však překvapil svou majestátností a umožnil tak pochopit některé prvky, které čtenáři při četbě unikly.

4. CLIVE STAPLES LEWIS

- spisovatel (literární žánry: fantasy, kritika), básník, univerzitní profesor, křesťanský myslitel.

C. S. Lewis se narodil roku 1898 v Belfastu. Krátce poté mu zemřela matka a malý Lewis byl poslán do internátní školy v Anglii. Tam se jako školák pravidelně účastnil povinných bohoslužeb, kde poprvé uslyšel přesvědčivě podaná biblická kázání a stal se křesťanem. Nicméně už v roce 1911 (podle vlastního doznání) katolíkem být přestal a o dva roky později se stal zastáncem ateismu. Lewis velmi rád četl a jako dospívající byl fascinován severskými písněmi a legendami, které nacházel v islandských ságách. Měl také stále raději přírodu, jejíž krása mu připomínala severské příběhy. V roce 1916 získal stipendium na oxfordské University College a následujícího roku narukoval do britské armády a stal se důstojníkem. Roku 1917 byl raněn a po zotavení se vrátil ke svým studiím, ve kterých byl mimořádně úspěšný. Roku 1926 přišel na Oxford. O rok později byl přijat mezi Uhlohryzy a posléze se stal jednou z vůdčích osobností literární skupiny The Inklings. Ovlivněn spory se svým oxfordským kolegou a přítelem J. R. R. Tolkienem začal objevovat křesťanství a roku 1931 přijal křesťanství za svou víru, přestože nedokázal pochopit roli Ježíše Krista v současném křesťanství. Stejně potíže měl s porozuměním Kristova ukřižování a zmrtvýchvstání. Byl to právě J. R. R. Tolkien, který mu vysvětlil smysl „obětování se pro někoho,“ čímž byl Lewis ohromen a uchvácen. Umučení a znovuzrození zapůsobilo na jeho tvořivost. Navzdory dlouholetému přátelství začaly vzájemné vztahy Tolkiena a Lewise slábnout. *„Rozpad přátelství možná uspíšila občas tvrdá Lewisova kritika podrobností Pána prstenů, zejména jeho poznámky k básním, které neměl rád. Tolkiena Lewisovy poznámky často zraňovaly. Rostoucí Tolkienovo ochladnutí pravděpodobně zčásti vyplývalo i z nechuti k Lewisovým dětským příběhům o Narnii. V roce 1949 začal Lewis Tolkienovi předčítat první z nich, Lva, čarodějnici a skříň. Byl přijat s opovrhlivým odfrknutím. Přesto Lewis knihu*

dokončil, a když tento příběh i následující vyšly, „Narnie“ si získala stejně široké a nadšené publikum jako kdysi Hobit. Sedm příběhů o „Narnii“ bylo napsáno a vydáno za pouhých sedm let, ani ne za polovinu období, během něhož se rodil Pán prstenů. To byl další klín vražený mezi oba přátele.²⁸

V pozdějších letech svého života si Lewis dopisoval a poté se i setkal s Joy Greshamovou, americkou spisovatelkou židovského původu, která se také od ateismu obrátila ke křesťanství. Lewise přitahovala její inteligence, důvtip a bystrost, zřejmě z tohoto důvodu souhlasil, že s ní uzavře občanský sňatek, aby mohla i nadále žít ve Velké Británii. Později byl Joy diagnostikován nevléčitelný nádor kosti a jejich vztah se rozvinul natolik, že spolu roku 1956, přes komplikace spojené s Joyiným rozvodem, uzavřeli církevní sňatek. Několik málo let spolu žili ve spokojeném manželství, dokud roku 1960 Greshamová nezemřela. Lewis po smrti své ženy nadále vychovával její dva syny z prvního manželství. Počátkem června 1961 začaly Lewise sužovat zdravotní komplikace a byl mu diagnostikován zánět ledvin, který vyústil v otravu krve. V následujících měsících se jeho zdravotní stav nezadržitelně zhoršoval, až byl v srpnu 1963 nucen rezignovat na svou pozici v Cambridgi. Lewis zemřel 22. listopadu 1963 na celkové selhání ledvin, přesně týden před svými 65. narozeninami. Je pohřben na hřbitově Holy Trinity Church v Headingtonu v Oxfordu.

Lewis vyučoval od roku 1925 do roku 1954 na Magdalene College v Oxfordu a později se stal prvním profesorem středověké a renesanční literatury na univerzitě v Cambridgi. Na rozdíl od Tolkiena, který své práce neustále revidoval, Lewis posílal nakladatelům rukopisy, které se ani nenamáhal znovu číst, proto je jeho tvorba četnější. Velká část jeho vědecké práce se soustředila na pozdní středověk, zejména potom na použití alegorie v tomto období. Jeho kniha *Předmluva ke Ztracenému ráji* (*A Preface to Paradise Lost*) je dodnes jednou z nejhodnotnějších kritik tohoto díla. Kromě svých vědeckých prací napsal Lewis také množství populárních románů, z nichž většina se zabývá křesťanskými tématy jako je hřích, pád člověka a vykoupení. Než Lewis konvertoval ke křesťanství, napsal dvě

knihy. Sbíрку básní *Spirits in Bondage* (*Duchové v otroctví*) a samostatnou výpravnou báseň *Dymer*.

Ve svých beletristických pracích líčí Lewis člověka jako bytost, v níž může přebývat dobro stejně jako zlo. Prvním Lewisovým románem napsaným po přechodu ke křesťanství je *Poutníkův návrat*, dílo zachycuje autorovu osobní zkušenost s křesťanstvím (kniha byla v době vydání ostře kritizována). Lewisovy romány z *Kosmické trilogie* pojednávají o tom, co Lewis považoval za tehdejší odlidšťující trendy v moderní vědeckofantastické literatuře. První knihu *Návštěvníci z mlčící planety* (*Out of the Silent Planet*, 1938) Lewis očividně napsal po rozhovoru se svým přítelem J. R. R. Tolkienem. Domluvili se, že Lewis napíše příběh o cestování prostorem a Tolkien o cestování časem. „Román líčí jak hrdina Ransom (naplněn Božím Duchem) unáší nemorálního willsovského vědce Westona (posedlého ďáblem), jehož kosmickou lodí na sluneční energii cestují na Mars. Mezi obyvateli Marsu jsou i téměř neviditelní „eldilové“, které další pokračování příběhu identifikuje jako anděly. Ve druhém románu s názvem *Perelandra* (*Perelandra*, 1943) Ransoma vezme anděl na planetu Venuše, kde mu ukazuje nádherné ostrovy. Rovněž mu zobrazuje nového Adama, Evu a nového „hada“, který je pokouší. Na příběh je možno nahlížet jako na hypotézu, co by se stalo, kdyby „naše Eva“ lépe odolávala hadovu pokušení.“²⁹ Poslední román trilogie *Ta obludná síla* (*That Hideous Strength*, 1945) sleduje Ransoma zpátky na Zemi. Novela vyobrazuje schopnost člověka (ve snaze ovládnout svět) ničit hodnoty. Organizace NIKE usiluje o upevnění moci člověka nad přírodou, nakonec ovšem jde jen o upevnění moci člověka nad člověkem. Prostřednictvím hlavního hrdiny (kterým je znovu Ransom) nakonec nad lidskou žravostí vítězí intelekt. C. S. Lewis začal psát další vědeckofantastický román *Temná věž*, ale nikdy ho nedokončil.

Cyklus sedmi fantasy románů pro děti s názvem *Letopisy Narnie* je považován za klasiku dětské literatury. *Lev, čarodějnice a skříň* (*The Lion, the Witch and the Wardrobe*, 1950), *Princ Kaspian* (*Prince Caspian*, 1951), *Plavba Jitřního poutníka* (*Voyage of the down treader*, 1952), *Stříbrná židle* (*Silver chair*, 1953), *Kůň a jeho chlapec* (*The horse*

and his boy, 1954), *Čarodějův synovec (Magician's nephew, 1955)* a *Poslední bitva (Last battle, 1956)* jsou Lewisova nejpopulárnější díla, kterých se prodalo více než 100 milionů kopií v 41 jazycích. Bylo vytvořeno několik úplných a několik částečných adaptací pro rozhlas, televizi, divadelní jeviště a kinosály. Knihy byly vydávány v různém pořadí a o doporučeném pořadí pro čtení se mezi čtenáři často diskutuje (Lewis doporučoval, aby se knihy četly podle „narnijské chronologie“, nikoli v pořadí, ve kterém byly vydány.). Sága obsahuje množství narážek na křesťanské myšlenky, které jsou snadno dostupné pro mladší čtenáře. Knihy však nejsou nijak hutné a je možné číst je jen pro jejich dobrodružnost, barevnost a bohatství myšlenek. Díky tomu si je mohou oblíbit děti i dospělí, křesťané i nekřesťané.

Lewis také napsal množství teologických děl zabývajících se nebem a peklem. Jedno z nich, *Velký rozvod nebe a pekla (The Great Divorce, 1946)*, je krátkou novelou, ve které se několik obyvatel pekla účastní autobusového zájezdu do nebe, kde se setkávají s lidmi ze země. Propadlí peklu se mohou do nebe dostat (peklo nahradí očištěm a posléze očištěc rájem), ale většině z nich zvolí peklo, protože nejsou schopni snést nebe. Kniha systematicky vysvětluje Lewisovy názory na Boha, stvoření, lidskou přirozenost a na základy křesťanského života.

Další krátké dílo *Rady zkušeného ďábla (The Screwtape Letters, 1942)* se skládá z dopisů, v nichž zkušený démon Zmarchrob radí svému synovci Tasemníkovi, jak nejlépe pokoušet určitého člověka, a tak se postarat o jeho zatracení. Lewisovým posledním dílem je román *Dokud nemáme tvář (Till we have faces, 1956)*. Lewis sám knihu považoval za své nejlepší a nejvyspělejší prozaické dílo, u čtenářů ale nikdy nedosáhla velkého úspěchu. Hrdinkou je královna starověké pohanské země jménem Orual. V úvodní části knihy popisuje svůj život plný úzkosti a ztráty. Královna nachází úlevu ve vladařských povinnostech. Navzdory tomu, že se stala nejlepší panovnicí v historii země, trápí ji její ošklivý obličej, jenž ukrývá za závojem. Po tom, co byla její sestra Psýché obětována bohyni Ungit, se rozhodla sepsat obžalobu proti bohům. Je ovšem přesvědčená, že bohové nebudou chtít na její stížnosti odpovědět. Od chvíle, kdy vyslovila královna svá

obvinění, ji bohové sužovali vidinami. Při jedné takové před sebou královna vidí soudce se závojem na tváři (královna si uvědomuje, že je sama svým soudcem).

4.1 Letopisy Narnie – Lev, čarodějnice a skříň

První díl Letopisů Narnie se C. S. Lewis rozhodl věnovat dětem Pevensiovým. Kdysi totiž vyslechl, jak se baví o své tajné zemi, a od té doby se jim kvůli jejich přesvědčení posmíval. Jednoho dne mu však ukázaly obrázek, který měl představovat Narnii, a ten ho natolik okouzлил, že začal s velikým zájmem poslouchat dětská dobrodružná vyprávění. Setkávání se obyvateli kouzelné země, kteří neznají sobectví, ho ale jako dospělého (a jako sobce) vyvádělo z míry. Nicméně ho právě tato setkání inspirovala k vytvoření díla, které má v literatuře (nejen pro děti) nezastupitelné místo.

„2. července 1940 vydalo vrchní velitelství říšské branné moci směrnici k přípravě plánu na vpád do Anglie. Hitler k ní ovšem zcela nekompromisně dodal, že nejdůležitější pro její zdar je dosažení převahy ve vzduchu...Podle Hitlerových příkazů mělo dojít k neomezeným leteckým útokům. Jejich první fáze přišla ještě v červenci – v týdnu od 10. do 18. července začaly německé letecké síly napadat britské konvoje v průlivu La Manche a přístavy na jihu Anglie... V neděli 15. září se nad Anglií rozpoutala snad největší letecká bitva Druhé světové války. Německé Luftwaffe zaútočila na Londýn, britské stíhací perutě i protiletadlové dělostřelectvo s maximálním úsilím odvracely útoky. Když už Britové vyčerpali všechny rezervy, obrátila se německá letadla zpět. Později se ukázalo, že Luftwaffe utrpěla příliš velké ztráty, z nichž se už nevzpamatovala. Ještě téhož dne zaútočily britské bombardéry na německé lodě v přístavech ve Francii a Belgii a způsobily Němcům velmi těžké ztráty.“³⁰

Právě v tomto období se začíná odehrávat celý příběh. Londýn je bez přestávek nemilosrdně bombardován a lidé se bojí především o své děti. Proto jsou vypravovány vlaky, které mají všechny děti odvézt ze zničeného Londýna někam do bezpečí. Tak se čtveřice sourozenců dostává na pokojný anglický venkov. Majitelem vilky, ve které mají děti čekat na návrat domů, je stárnoucí bezdětný profesor, jemuž dělá

společnost několik sloužících. Strach o matku, která zůstala sama ve zničeném Londýně, se děti snaží zahnat prozkoumáváním obrovského domu vystavěného ve viktoriánském stylu. Objev dubové skříně vyvolá zvědavost jen v nejmladší Lucince. Její nevinná povaha a dětské myšlení nejspíše způsobilo, že se Narnie poprvé odhalila právě před ní. První postavou, kterou Lucie v cizí zemi potkala, byl faun Tumnus. („lesní bytost s napůl lidským a napůl kozlím tělem (rohy, kopýtko), která hraje na flétnu a tančí s nymfami“³¹). Byl to právě on, kdo Lucince řekl o povinnosti nahlásit každou lidskou bytost zlé čarodějnici. Lucka se stejnou cestou vrátila zpět k sourozencům, kteří si však nevšimli jejího několikahodinového zmizení. (Tehdy si čtenář poprvé uvědomí rozdílného plynutí času v obou světech.) Jako dětem, které zažily hrůzy války, se jim zdálo vypravování sestry natolik neuvěřitelné, že ji začaly považovat za lhářku. To dělalo atmosféru, která prostupovala bezútěšným domem, ještě nesnesitelnější. Hru na schovávanou využila Lucie k návratu do Narnie, tentokrát ale vstoupil do tajemné skříně i Edmund. Jako druhý nejmladší sourozenec měl vedle nejstaršího Petra a starší Zuzany nelehké postavení. Často ho svíraly pocity nedocení a odstrčení. Jak tedy mohl odmítnout nabídku bílé čarodějnice stát se korunním princem Narnie po jejím boku, jestliže jí přivede sourozence do paláce? Edmund se společně s Lucií vrátil do vily, ale sestřino vyprávění nepotvrdil. Lucie se dostala na okraj sourozeneckého kolektivu. Často se stávalo, že se u dveří objevilo pár lidí s žádostí o prohlídku domu. Sourozenecká nechuť setkat se s cizími lidmi je nakonec vehnala přímo do kouzelné skříně. Postupovaly dál a dál, až se všechny ocitly na zasněžené louce. Jako omluvu za to, že nejmladší sestře nevěřily, se rozhodly navštívit fauna. Fauní jeskyně byla ale zničená a nesouvislé vysvětlení podával vzkaz o zatčení tajnou policií.

Netrvalo dlouho a děti se setkaly s další tajemnou postavou žijící v Narnii, s bobrem. Ten je velice rychle seznámil se všemi taji kouzelné země. Vyprávěl o krutosti bílé čarodějnice, o zachránci Aslanovi, který čeká právě na ně, aby se mohlo vyplnit proroctví, které znělo: „*V Cair Paraval až k trůnu znova pozvedne se krev Adamova, nastane dobrá*

*vláda nová.*³² Najednou si bobr povšiml, že původně čtyři sourozenci už jsou jen tři, a také si rychle uvědomil nebezpečí, které svým blízkým zrádce způsobí. Okamžitě se vydali na pouť za mocným lvem.

Edmund brzy zalitoval. Jeho osamělý příchod natolik rozzlobil čarodějnici, že nechala malého zrádce vsadit do vězení. Jistě by i zemřel, kdyby se nezmínil o Aslanovi čekajícím na posily. Ačkoliv je v Narnii stále zima, nepřicházejí žádné Vánoce. Jaké bylo překvapení Petra, Zuzany, Lucie i bobrů, když v saních tažených sobi seděl mohutný muž v červeném plášti, kterého oba světy znají jako Santa Clause. Poté, co všechny obdaroval, jim popřál mnoho štěstí a pokračoval ve své cestě. Příjezd Santa Clause a přítomnost Aslana pomalu ukončovala až příliš dlouho trvající zimu. Přes veškeré potíže nakonec děti dorazily k vytyčenému cíli. Aslan se dozvěděl o Edmundově zradě a přesto se rozhodl ho zachránit. Čarodějnici, která byla přímo posedlá proroctvím, ve kterém mají na čtyřech trůnech na Cair Paraval usednout dva synové Adama a dvě dcery Evy, napadlo, že kdyby zůstali naživu jen tři sourozenci, proroctví se nikdy nevyplní. Nechala Edmunda přivázat ke stromu a připravovala ho k obětování. Trpaslík začal brousit nůž, když tu na ně zaútočilo hejno nejrůznějších bytostí. Jakmile se děti ráno probudily, zjistily, že je jejich bratr v táboře.

* C. S. Lewis následující scénu řádně promyslel a propracoval. Děti se přibližují ke svému bratru, který stojí v těsné blízkosti lva (po pravé straně – jako spravedliví při posledním soudu) se sklopenou hlavou. Aslan něco povídá a Edmund nedokáže pozvednout hlavu. Lewis totiž dobře věděl, že hříšný člověk nemůže svést pohled na nejspravedlivější tvář – tvář Boží. (Aslan v celém fantastickém cyklu představuje Boha i Ježíše Krista.)

Po přivítání a domluvě, že už se nebudou bavit o tom, co bylo, do tábora vešel trpaslík s poselstvím, ve kterém žádá čarodějnice o audienci. Jadis přišla Aslanovi připomenou zákon prastaré magie, podle kterého každý zrádce patří jí. Žádný z členů armády ho nechtěl, i přes to co provedl vlastní rodině, vydat a chopit se zbraně. Lev až

příliš dobře věděl, že nelze čarodějnici upřít práva pouhou silou, proto k ní přistoupil a mluvil s ní tak potichu, že nikdo netušil, o čem rozmlouvají. Poté se Jadis zeptala: „A jakou mám záruku, svůj slib splníš?“ Na to lev divoce zařval a čarodějnice odešla. Lví král trval na tom, že se musí celá armáda přesunout jinam a během přesunu poučoval Petra v umění vedení boje a taktice. Nevyjadřoval se ale ve smyslu, že se osobně bude účastnit boje, čehož si povšimla především děvčata. Začaly se obávat toho, že je Aslan nechá napospas čarodějnici a jejím kouzlům, proto se rozhodla ho večer navštívit. Zahlédly ho, jak odchází z tábora po cestě kterou přišli. Aslan si jich po chvíli všiml a dovolil jim, aby ho doprovodily. Dívky se schovaly do křoví, zatímco samotný lev pokračoval ke Kamennému stolu, kde ho už čekala čarodějnice a její přívrženci. *„Ten hlupák skutečně přišel. Svažte ho pevně!“ Lucinka a Zuzana zatajily dech a očekávaly, že Aslan zaře a vrhne se na své nepřítel. Ale nic se nestalo... Nasadte mu náhubek!“* přikázala Čarodějnice. *Vrhli se mu na hlavu a snažili se mu převázat tlamu – stále by stačilo jedno jeho kousnutí a dva tři z nich by to stálo ruku. Ale lev se ani nepohnul. Ti, co se báli k němu přiblížit, i když už byl svázaný, najednou nacházeli odvalu. Když byl Aslan připoután na plochem kameni, dav se ztišil. Čarodějnice přistoupila blíž. Zastavila se u Aslanovy hlavy. Tváří jí škubala a cukala divoká vášeň, ale jako obličej hleděl klidně vzhůru na nebe a nebyl v něm ani hněv, ani strach, jen trochu smutku. Pak, těsně předtím, než zasadila ránu, sklonila se k němu a chvějícím s hlasem řekla: „Ta vidíš, kdo teď vyhrál? Ty blázne, ty sis myslel, že tímhle zachráníš toho lidského zrádce? Teď zabij místo něj tebe, protože tak jsme si to dojednali, a Staré mafii tak bude učiněno za dost. Ale až budeš mrtvý, co mi zabrán zabít také jeho? Kdo ho potom vyrve z mých rukou? Chci, abys věděl, že mi nejen daroval Narnii navěky, ale že jsi vlastní život ztratil a jeho nezachránil. A s tím vědomím si zoufej a zemři.“³³*

Ve chvíli, kdy začaly dívky plakat nad ztrátou moudrého velitele, kamenný stůl praskl a nad nimi se ukázal Aslan v plné síle. Čarodějnice podcenila sílu vlastního obětování. (Zde Lewis na několika málo stránkách velice nápaditým způsobem vyobrazil nejposvátnější

křesťanské skutečnosti – Kristovo sebeobjevování za hřích člověka, umučení a následné zmrtvýchvstání.) Dívky si vylezly na hřbet a společně se přesunuly přímo doprostřed náměstí plného soch ve vstupu do paláce čarodějnice. Aslan postupně dýchl na všechny sochy, které znovu ožily.

* Aslanův dech má znázorňovat životodárné požehnání a milost Boží. Toto poté využil ještě ve čtvrtém díle s názvem Stříbrná židle. V závěru, když se loučí s dětmi (Julie a Eustác), na ně dýchne a dotkne se jejich čel jazykem. (Inspirovala ho novozákonní příběh, ve kterém Ježíš Kristus dýchne na apoštoly se slovy: „Přijměte dar Ducha svatého. Komu hříchy odpustíte, budou odpuštěny, komu je neodpustíte, odpuštěny nebudou.“ Zanedlouho na apoštoly sestoupil Duch svatý v podobě ohnivých jazyků.)

Později se celý palác prohledal, aby ani jeden vězeň nezůstal v okovech. Kromě několika soch byl však palác prázdný. Všechny oživé sochy se toužily zapojit do boje proti čarodějnici. Psi a vlci chytili stopu a všichni ostatní je následovali až do jednoho nedalekého údolí, kde se odehrávala jedna z nedůležitějších bitev v historii Narnie. Zlo bylo potrestáno a na čtyři narnijské trůny usedli praví vládcí tak, jak se pravilo v proroctví.

Vládli Narnii řadu let, po které vytvářeli nové zákony, uzavírali přátelské smlouvy s okolními zeměmi a hledali zbylé přívržence čarodějnice. Při lovu bílého jelena se znovu dostali na louku s pouliční lampou. Sesedli z koní, začali se prodírat křovím a najednou vyskákali ze skříně zase jako malé děti. Netrvalo dlouho a uvědomili si, že slyší služebnou, jak stále provází zvědavce po domě.

4.1.1 Křesťanské motivy

C. S. Lewis jako křesťan vtiskl několik křesťanských prvků do svého sedmidílného cyklu o tajemné zemi Narnii. Prvky v příbězích bychom mohli rozdělit na nepopíratelné a zřejmě náhodné. Do první kategorie lze zařadit oslovení, kterými je čtveřice sourozenců titulována.

Chlapce, veškeré obyvatelstvo Narnie, oslovuje jako syny Adama, zatímco dívky jsou dcery Eviny. Lewis využil první část Starého zákona Bible – Genesis. Postava Aslana jako krále čtenáře přivádí k dalšímu křesťanskému tématu. Králova poslední večeře, upadnutí na cestě k obětování, dobrovolná smrt za hřích jiného člověka, probodnutí kopím a nakonec jeho znovuzrození je jasným důkazem, že pod zlatavou hřívou lva je ukryta nejvýznamnější novozákonní postava, a to samotný Ježíš Kristus. Do druhé kategorie křesťanských prvků zřejmě náhodných, lze zařadit část z Bible připomínající čarodějnice Jadis. V jedenácté kapitole s názvem Aslan se blíží čarodějnice narazí na skupinku zvířátek, která jedí pod stromem. Čarodějnice jim připomněla obžerství, což je vedle lenosti, pýchy, lakomství, závisti, hněvu, smilstva smrtelný hřích. Také jméno nejstaršího sourozence Petra obsahuje návaznost na Nový zákon. Petr byl totiž jedním z nejvýznamnějších apoštolů Ježíše Krista, který měl po spasitelově smrti vést církev svatou, a tak se stal prvním papežem. Za pozornost také stojí to, že to byly právě dvě sestry, jež přišly jako první ke kamennému podstavci, na němž zemřel Aslan, stejně jako to byly dvě ženy, které došly ke Kristovu prázdnému hrobu.

4.1.2 Filmové adaptace

Roku 1988 se ve Velké Británii objevila již třetí verze pohádky C. S. Lewise o tajemné zemi zvané Narnie. Jednalo se o šest dílů po 30 minutách, které překonaly všechny adaptace, vytvořené do té doby. Nicméně ani toto zpracování nedokázalo oslovit televizní diváky svým ztvárněním paralelních světů. *„Pokus to byl nepopíratelně hrdinský, ale výsledkem je drahý mumraj. Lewisova reputace spisovatele a polovičního svatého už však byla dokonale zažitá, takže dobrá vůle publika převážila nad nedostatky a ze seriálu vznikly Letopisy Narnie, jež tvořila šestidílná dramaturgie spojující Prince Kaspiana a Plavbu Jitřního poutníka (1989), a šestidílná dramaturgie Stříbrná židle (1990). Jak se rozpočet snižoval, byly triky čím dál méně přesvědčivé a odložení natáčení Poslední bitvy považovali pak všichni za velice moudré. Tento projekt potvrdil, že fantasy druhotných světů si při*

*nízkých rozpočtech televizních produkcí musí počkat až na novou generaci počítačových triků.*³⁴

Přestože sedmidílná knižní sága C. S. Lewise vznikla téměř ve stejné době a čerpala z obdobných pramenů jako trilogie Pán prstenů, nemůže se s ní rovnat v myšlenkové hloubce, dějové složitosti ani čtenářské přízni. Neschopnost autora se dlouhodobě soustředit na propracování detailů bylo důvodem, pro který nikdy nedosáhl úrovně Tolkienovy obrazotvornosti. Zatímco se filmaři zpracovávající téma Jednoho prstenu museli potýkat se zjednodušováním komplikované mytologie, narnijský filmový štáb byl nucen rozšířit poměrně krátký příběh o čtveřici sourozenců prchajících před hrůzami Druhé světové války na anglický venkov. Režisér A. Adamson (autor oskarového Shreka) se snažil do filmu zakomponovat něco málo ze slávy Středozemě, bohužel se nemohu zbavit dojmu, že je Adamson režisérem spíše komediálním. Ve chvílích, kdy se příběh schyloval k nebezpečné a děsivé scéně, byl děj narušen žertem nebo plytkou replikou. V tomto směru se Narnie nemůže rovnat Středozemi plné hrůz, smrtelného ohrožení a bolesti.

Křesťanské motivy, které dělají knihu výjimečnou, filmová adaptace vyobrazuje v souladu s předlohou. Kladu si však otázku, zda tento nezanedbatelný prvek je dítě schopno vůbec vnímat v celé své hloubce. Navzdory tomu, že se v Barrandovských ateliérech podařilo vytvořit poměrně zajímavě zpracovaný pohádkový příběh, mám výhradu k nedostatečné věrohodnosti a pravdivosti. I když je příběh primárně určen pro děti a snaží se tedy vyhýbat všem nepatřičnostem, velice neuspokojivě působila scéna, ve které rozzuřený vlk nalehne na Petrův meč, a ten poté zbraň čistí navzdory tomu, že na ni neutkvěla ani kapka krve. Také si i malé dítě musí povšimnout, že za sebou žádná postava nezanechává stopy v zasněžené krajině. Navzdory tomu, že podle posledních informací je naše republika spíše ateistická, bylo velice zajímavé sledovat při promítání filmu reakce publika ve chvíli, kdy se na scéně objevila postava Santa Clause. Domnívám se, že toto je jeden z důvodů, proč první díl ságy není přitažlivý pro dospělé

publikum, kterému film připadá nedostatečně propracovaný a roztahaný. Film je však určen pro děti (od 10 let) a jako takový naprosto splnil očekávání a získal si nadšené fanoušky, kteří zpětně vyhledávají knižní předlohu.

Spisovatelé, o kterých jsme se zmínili, jsou autoři děl, jejichž kvalita je prověřena časem. Žánr fantasy literatura má však téměř neomezené prostředky a nevyčerpatelné náměty, proto i současní autoři dokáží tvořit neustále zajímavé příběhy, které oslovují stále nové a nové čtenáře.

5. NEIL GAIMAN

- žurnalista, spisovatel, autor písní, básní, povídek a filmových scénářů

N. Gaiman se narodil 10. listopadu 1960 v Hampshiru. Krátce pracoval jako novinář v londýnském listu *Today*. Jeho první dvě knihy byly publicistické. První byla sbírka těch nejpříšernějších citátů a výroků a názvem *Ghastly Beyond Belief* (1985) a druhou průvodce s názvem *Don't Panic! The Official Hitchiker's Guide to The Galaxy Companion* (česky *Stopařův průvodce po galaxii*, 1988). Od roku 1987 svou tvůrčí pozornost upoutal na komiksové příběhy. Nejvíce ho proslavila série *Sandman* (DC comics, 1989 - 1996). „*Ten měl 76 pokračování a dospěl k plánovanému definitivnímu závěru, takže hlavní postava už nemůže být jinde využita, což svědčí o autorově tvůrčí sebekontrolě. Původní Sandman byl hrdina s plynovou maskou, který zaháněl padouchy uspávacím plynem. Gaiman na tuto postavu navazuje, ale jeho Sandman, postava v černém obleku s křiklavě bílou pletí a nápadně černými vlasy, však působí více mysticky.*“³⁵ Příběh je zasazen do světa temné městské fantasy plné bizarních nápadů s atmosférou hororu. Sandman si mezi čtenáři získal status kultovního komiksu.

V roce 1990 napsal společně s Terryem Pratchettem knihu *Good Omen* (česky *Dobrá znamení*, 1990) a ve stejném roce začal i s prací na scénáři pro televizní seriál BBC2 *Neverwhere* (česky *Nikdykde*), který se vysílal v roce 1996. O rok dříve pak vyšla stejnojmenná kniha, jež z něj udělala bestsellerového autora. Podobný úspěch měla další jeho kniha s názvem *Stardust* (česky *Hvězdný prach*, 1998), která se na podzim roku 2007 objevuje i ve filmovém zpracování.

Gaiman je také autorem knih pro děti (Jeho dvě knihy s názvem *The Day I Swapped My Dad For Two Goldfish* a *The Wolves in The Walls* se však ještě nedočkaly českého překladu.). Mezi jeho další úspěšné romány patří *American Gods* (česky *Američtí bohové*, 2001), *Anansi Boys* (česky jako *Anansiho chlapci*) a také *Coraline* (česky jako *Koalina*).

5.1 Koralina

Roku 2002 se na pultech knihkupců objevila kniha, která ukrývala poutavý příběh psaný pro malou šestiletou Gaimanovu dceru Holly. Nejspíš proto za hlavní hrdinku zvolit malou holčičku, jež se se svými rodiči přestěhovala do domu, který byl po opravě rozdělen na dva menší naprosto stejné byty v každém patře. Byt Koralininy rodičů má jedenadvacet oken a čtrnáct dveří. Třináct z nich se dá otevírat a zavírat. Čtrnácté jsou zamčené a za nimi je jen cihlová zeď.

Tuto inspiraci načerpal autor z vlastního dětství. *„Když jsem byl malý chlapec, bydlel jsem v domě, který vznikl rozdělením většího domu. Vinou jeho nepravidelného tvaru se jedny dveře otevíraly do cihlové zdi. Čas od času jsem je otevíral a tak trochu jsem počítal s tím, že jednoho dne ta cihlová zeď zmizí a místo ní tam bude chodba.“³⁶*

Dalšími obyvateli domu byly dvě stárnoucí herečky a dědeček z podkrovní, který vlastnil myší cirkus. Ačkoliv si všichni malou slečnu oblíbili, nebyli schopni správně vyslovovat její jméno. Přestože se chodba nikdy neotevřela před autorem, Koralina jednoho rána otevřela dveře a před ní se rozevřel tmavý zatuchlý tunel se světýlkem na konci. V prosvětlené kuchyni na konci tunelu, která byla stejná jako kuchyň v bytě Koralininy rodičů, děvčátko objevilo dva lidi, kteří jí velmi připomínali rodiče až na to, že měli místo očí dva velké černé knoflíky. Chovali se k ní velice pozorně, až se jí skoro nechtělo vrátit k věčně upracovaným rodičům, kteří na ni nemají čas. Touha druhé matky po lásce, kterou by mohla dát nějakému dítěti, byla tak silná, že neváhala unést a zaklít pravé rodiče jen proto, aby dostala Koralinu zpět do své říše. I když byla Koralina jen malá holčička, vydala se bez váhání na pomoc svým milovaným. Společnost jí při tom dělal kamínek s dírkou uprostřed a černá kočka, která nechápala, proč Koralina riskuje život pro lidi, kteří si jí nevšímají. *„Když jsem byla malá,“ svěřila se kočce, „když jsme bydleli v našem starém domě, dávno, moc dávno, vzal mě táta na procházku na skládku mezi naším domem a obchody. Nebylo to zrovna nejlepší místo na procházku, to ne. Byly tam všechny věci, co lidé vyhodili – staré sporáky a rozbité nádoby a panenky bez nohou a bez rukou a prázdné plechovky a rozbité láhve. Naši mě nutili slíbit,*

že tam nikdy nepůjdu na průzkum, protože tam je spousta ostrých věcí a tetanus a tak. Ale já jsem jim pořád a pořád tvrdila, že to tam chci probádat. A tak jednoho dne si táta natáhl holínky a rukavice a na mě navlékl svetr a džínsy a taky vysoké holínky a šli jsme na procházku. Chodili jsme tam nejmíň dvacet minut. Sešli jsme dolů z kopce, na dno údolíčka, kde tekł potok, když najednou táta řekl: „Koralino – utíkej. Nahoru na kopec. Rychle!“ Řekl to nějak stísněně, naléhavě, tak jsem běžela. Utíkala jsem nahoru do kopce. Na zadní straně paže mě cosi zabořelo, ale běžela jsem pořád dál. Když jsem nedostala na vrcholek kopce, slyšela jsem, jak kdosi supí vzadu za mnou. Byl to táta, hnál se jako nosorožec. Když mě dohonil, chytil mě do náručí a překul se se mnou na druhou stranu kopce. A tam jsme se zastavili a funěli jsme a lapali po dechu. Po chvílce jsme nahlédli zpátky do rokliny. Vzduch byl plný žlutých vos. Nejspíš jsme šlápli na vosí hnízdo ve ztrouchnivělé větvi. A zatímco já jsem běžela pryč, táta tam zůstal a nechal se píchat, aby mi dal čas utéct. Jak šplhal za mnou, spadly mu brýle. Já jsem dostala jedinké žihadlo do paže. On jich měl třicet devět, po celém těle. Spočítali jsme je, když se pak doma koupal.“... „Takže,“ pokračovala Koralina, „později to odpoledne se táta vrátil zpátky na to smetiště, pro ty brýle. Říkal, že kdyby to nechal do dalšího dne, nemusel by si vzpomenout, kde mu spadly. A brzy byl zpátky doma i s brýlemi. Řekl, že když tam stál a vosy ho štípaly a působily mu bolest a on se díval za mnou, jak utíkám, vůbec se nebál. Protože věděl, že mi musí dát dost řasu, abych se dostala pryč, jinak by se ty vosy pustily za námi oběma... A taky řekl, že to od něho nebylo statečné, když to udělal, když tam stál a nechal se štípat,“ povídala dál kočce. „Nebylo to statečné, protože nebál – bylo to to jediné, co mohl udělat. Ale když tam šel zpátky pro své brýle, když věděl, že tam jsou vosy, tenkrát se opravdu bál. To bylo statečné.“ „A proč to tak bylo?“ zeptala se kočka, i když se tvářila, že jí to vůbec nezajímá. „Protože,“ vysvětlila jí Koralina, „když se bojíš, a přece uděláš to, čeho se bojíš, to je statečnost.“³⁷

Koralina nedokázala předstírat lásku ani respekt, a tak jí druhá matka za trest zavřela za zrcadlo, kde se setkala s duchy tří dětí. Ty umřely hladem, protože je druhá matka nechala zavřené za zrcadlem

příliš dlouho. Aby mohly být děti volné, musela by Koralina získat jejich duše zakleté do naprosto obyčejných předmětů. Není vůči druhé matce se vystupňovala na nejvyšší možnou míru a hlavní hrdinka udělala zásadní rozhodnutí a to - domů se vrátí nejen s rodiči, ale i s dušemi mrtvých dětí. Objevila slabost druhé matky pro společenské hry, proto jí navrhla, aby si společně nějakou zahrály. Pokud Koralina vyhraje a najde duše i rodiče, budou všichni volní a pokud prohraje, zůstane s druhými rodiči a pokusí se je mít ráda. „*Platí.*“ *prohlásila druhá matka...* „*Jakou mám záruku, že dodržíš slovo?*“ *zeptala se.* „*Přisáhám,*“ *zvedla ruku druhá matka.* „*Přisáhám při hrobě vlastní matky.*“ „*Má nějaký hrob?*“ „*Jistě. Sama jsem ji do něho uložila. A když jsem ji přistihla, jak se z něj snaží vylézt, strčila jsem ji tam zpátky.*“ „*Přisáhej na něco jiného. Abych ti mohla věřit.*“ „*Moje pravá ruka.*“ *Druhá matka natáhla pravou paži. Pomalu kroutila dlouhými prsty a ukazovala nehty ostré a ohnuté jako drápy.* „*Přisáhám na svou pravou ruku.*“³⁸

S pomocí kamínku nakonec našla všechny duše i své rodiče. Koralina už čekala konec dobrodružství, ale v noci uslyšela škrábání na okno a uviděla bílou ruku s dlouhými zahnutými nehty, která patřila druhé matce. Bylo jasné, že přišla pro klíč, kterým Koralina zamkla kouzelné dveře. Díky chytrosti malé slečny nakonec skončila ruka i s klíčem na dně hluboké zapomenuté studny, a žádné dítě tak už nezemře zapomenuté za kouzelným zrcadlem v bytě druhých rodičů. Ačkoliv Neil Gaiman začal tento příběh psát pro svou mladší dceru, nakonec ho dopsal pro svou šestiletou druhou dceru Maddy. Samotný autor o své povídce řekl: „*Když začali lidé knihu číst, zjistil jsem, že zatímco děti ten příběh považují za dobrodružství, dospělí z něj mají noční můry. Je to nejzvláštnější kniha, kterou jsem kdy napsal, práce na ní mi trvala nejdéle a jsem na ni také nejpyšnější.*“³⁹

Osobnost N. Gaimana mi nebyla cizí, a to především kvůli filmovým adaptacím Hvězdného prachu a Stopařova průvodce po galaxii, které byly vytvořeny na základě autorovy literární předlohy. Nicméně první Gaimanovou knihou, jež mi zobrazila spisovatelův tvůrčí

svět dřív, než to udělalo plátno v kinosále, byla právě Koralina. Na několik prvních stran jsem nahlížela poněkud skepticky. Hlavní postavou knihy byla jedenáctiletá energická dívka, na niž nemají rodiče čas, a tak tráví svůj volný čas zkoumáním terénu kolem domu. Začátek knihy mi nepřišel nijak originální. Netrvalo však dlouho a mé nadšení pro knihu se stupňovalo s každou přečtenou stránkou. Dosud jsem se nesečkala s dětskou knihou, která by na několika málo stránkách dokázala být vzrušující, líbivá i děsivá zároveň. Především ve chvíli, kdy dlouhé prsty ruky druhé matky škrábou po okenní tabulce, jsem si nebyla příliš jistá tím, jestli by děti tuto knihu měli před spaním vůbec číst. Mimořádným způsobem se podařilo autorovi zpracovat závěr příběhu. Koralina rozloží ubrus na okraj studny, poté na něj opatrně naskládá nádobí pro panenky, doprostřed položí tajemný klíč a předstírá hru s panenkami. Ruka z ničeho nic chtivě skočí po klíči a ubrus se vším, co na něm před chvílí bylo, padá do studny. Mé nadšení z knihy jen stupňovalo zvědavost na filmovou adaptaci, která se poprvé objevila v kinech na podzim loňského roku.

Úvod příběhu byl poněkud odlišný od předlohy. Autoři si svévolně vymysleli novou postavu chlapce (Hubíka), který je velice překvapený z toho, že jeho babička vzala do podnájmu rodinu s dítětem. Toto jsem v knize poněkud postrádala. Není možné, aby se nad domem, ve kterém se ztratily tři děti, nevznášela tajemná historka, jež by odrazovala budoucí nájemníky. Autoři si nejen vymýšleli nové postavy, ale i měnili ty původní. Z dědečka v podkroví například vytvořili artistu z východní Evropy. Velice na mě zapůsobilo, jakým způsobem od sebe autoři oddělili dva světy. Reálný svět kopírují šedé barvy, časté deštivé počasí, zatímco svět druhých rodičů je barevnější, zábavnější, rodiče jsou pozorní, laskaví a Hubík nemluví a poslouchá. Všechno je za tajnými dveřmi zajímavější, až na otrhanou černou kočku, která je všude stejně ošklivá a dává tušit, že ne vše bude v pořádku. Od chvíle, kdy se druhá matka změní ve vyhublou čarodějnici, se dramaticky mění vnímání celého světa. Barvy jsou sytější, hudba dramatičtější. Zde více než jinde platí, že hudba dává příběhu novou dimenzi. V závěru se celý uměle vytvořený svět zhroutil

a zbytky se zachytily v pavoučích sítích. Koralina všechny zachránila a i s klíčem se vrátila do skutečného světa. Velice jsem byla zvědavá na poslední minuty celého příběhu, které však pro mě byly největším zklamáním. Namísto toho, aby Koralina porazila ruku vychytralostí, jí zdolala silou a i s klíčem hodila do bezedné studny.

Navzdory odlišnostem od literární předlohy je příběh Koralina a svět za tajemnými dveřmi velice vydařený animovaný film. Jsem si jistá, že si dokáže získat dospělé diváky stejně snadno jako ty dětské.

6. ČESKÁ FANTASY LITERATURA

V České republice (podobně jako vůbec na východě Evropy) byla díla žánru fantasy politicky nežádoucí, a tak je fantasy literatura v našich končinách relativně novou záležitostí. Díky tržnímu uvolnění po roce 1989 začala vycházet díla anglosaských autorů, vedle kterých se začali, inspirováni jejich tvorbou, zároveň prosazovat domácí spisovatelé. Mezi českými autory si čtenářskou pozornost svými příběhy z fantaskního prostředí získalo několik spisovatelů.

Mezi nejvýraznější z nich patří Vilma Kadlečková (*27. 5. 1971). Autorka získala první místo v soutěži o Cenu Karla Čapka za fantaskní román s názvem *Na pomezí Eternaalu*. Děj románu se odehrává ve vzdálené budoucnosti, kdy je planeta Země součástí planetárního impéria Eternaal. „*Tři dobrodruzi se vydávají na vzdálenou planetu Iramnu hledat krystaly Argenitu – pozůstatky po dávné netechnické civilizaci. Pro zasvěcence představuje argenit zdroj mentální energie a nástroj poznání, ale pro obyčejné bytosti může být naopak nebezpečný.*“⁴⁰ Román byl čtenáři přijat a kladně hodnocen.

Jedním z nejvýznamnějších českých autorů, jehož díla se řadí na pomezí science fiction a fantasy literatury, je František Novotný (*15. 3. 1944). Často pracoval pod pseudonymem Frank N. Skipper. Jeho povídky a novely jsou myšlenkově propracované a svou roli v nich hraje i prvek náboženství. Povídková sbírka *Ramax* zvítězila v soutěži o Cenu Karla Čapka a v modernější podobě (oblast robotiky) zachycuje první biblický zločin (vraždu). „*Autor rozebírá problematický vztah inteligentních robotů ke člověku jakožto svému stvořiteli, což mu poskytuje řadu námětů k filozoficko – náboženským úvahám.*“⁴¹

Dalším autorem, který přijal anglicky znějící pseudonym (Georgie R. Walker), je Jiří (W) Procházka (*18. 8. 1959). Jeho dobrodružný román *Ken Wood a meč krále D'Sala* byl oceněn cenou Ludvík. „*Procházka je dramatickým, spontánním vypravěčem, který své prózy ozvláštňuje postmoderním vkládáním nečekaných odkazů.*“⁴²

Posledním autorem, o kterém se ve spojení s českou fantasy literaturou zmíníme, je spisovatel publikující od 90. let pod pseudonymem Richard D. Evens a to, Vlado Ríša (*16. 4. 1949).

Společně s Odřejem Neffem vydali knižně rukopis s názvem Gooka a dračí lidé. „*Hrdinou zde není svalnatý bojovník, ale obtloustlý, intelektuální mužík jménem Gooka. Putuje fantaskním světem a prožívá jedno dobrodružství za druhým, přičemž vždy vítězí spíše štěstím než vlastním přičiněním.*“⁴³

V České republice se nadšení pro fantastickou literaturu posléze projevilo mimořádným zájmem o všechny typy fantasy her (počítačové i stolní), objevily se také specializované časopisy (Ikarie, Nemesis, Dech draka), šířené i v elektronické podobě pomocí internetu. Netrvalo dlouho a vznikla specializovaná nakladatelství, která každoročně vydávají řadu titulů s fantaskní tematikou (Polaris, Laser).

7. ANKETY

Literatura fantasy si získává stále nové čtenáře a má v čtenářských preferencích své místo. Důkaz o tom přinesla v roce 2009 celonárodní anketa, o nejpoutavější, nejzajímavější a nejoblíbenější knihu s názvem Kniha mého srdce. Volba nebyla omezena jen na domácí tvorbu, a tak se nakonec mezi dvanáctku nejlepších knih pro české čtenáře zařadily tyto tituly.

První místo obsadil Zdeněk Jirotka se svým Saturninem. Následovala Božena Němcová s Babičkou, Antoine de Saint-Exupéry a Malý princ, Stephenie Meyerové se Stmíváním, Joanne Kathleen Rowlingová a Harry Potter, Mika Waltari a Egyptřan Sinuhet. Sedmé místo patřilo Astrid Lindgrenové a Dětem z Bullerbynu, osmé Betty MacDonaldové a trilogii Co život dal a vzal. Devátou pozici obsadil John Ronald Reuel Tolkien a jeho trilogie Pán prstenů. Jaroslav Hašek a Osudy dobrého vojáka Švejka patřilo desáté místo. Poslední dvě pozice získal Jaroslav Foglar s Rychlými šípy a Paulo Coelho s Alchymistou.

J. Trávníček ve se ve své publikaci z roku 2004 zabývá anketami, které považuje za velmi vděčné pro publikum a nenáviděné u sociologických agentur (zejména proto, že se pracuje především s otevřenými otázkami, což přináší široký rozptyl a následné náročné vyhodnocení). Ankety však dle jeho názoru mají svou výpovědní hodnotu, tím spíše, že se ptají na vkus čtenáře, nikoli na vkus expertů, kteří ovlivňují obecný vkus pomocí různých anket (např. „Kniha roku“ v Lidových novinách) či hodnocení v porotách jednotlivých cen (např. Magnesia Litera, Státní cena za literaturu, Cena Jiřího Orteny ad.). J. Trávníček prezentuje výsledky ankety s názvem - Moje kniha: Hledáme nejoblíbenější knihu obyvatel České republiky z roku 2004⁴⁴ (zúčastnilo se téměř 18. 500 dotazovaných).

Tehdy se na prvním místě (s počtem 6 979 hlasů) umístil Harry Potter. (Tento výsledek překvapil jen málokoho. V roce 2004 totiž vychází první vydání překladu pátého dílu Harry Potter a Fénixův řád, a to především díky tlaku, který vyvíjelo čtenářské publikum na autorku. Harry Potter sestává fenoménem, což ještě podpoří filmová adaptace

třetího dílu – Harry Potter a vězeň z Azkabanu, který se v kinech objevuje téhož roku.) Druhé místo (s počtem 2 697 hlasů) patří Pánu prstenů. (Ani tento výsledek není překvapivý, když si uvědomíme, že se v roce 2004 do kin dostává závěrečná třetí část Tolkienovy trilogie.) Třetí místo (s počtem 1 996 hlasů) získala Bible. Čtvrtou pozici (s počtem 1 888 hlasů) obsadil Zdeněk Jirotko a Saturnin. Následovala Babička Boženy Němcové (s počtem 1 082 hlasů). Šesté místo získal (s počtem 985 hlasů) Mika Walteri a Egyptan Sinuhet. Sedmou pozici obsadil A. de Saint-Exupéry a Malý princ (s počtem 832 hlasů). Osmá a devátá příčka patřila jedné autorce a to Betty MacDonaldové. Ta zaujala (s počtem 686 hlasů) svou trilogií s názvem Co život dal a vzal i knihou o ženě žijící na farmě s názvem Vejce a já. Na posledním desátém místě skončila švédská autorka Astrid Lindgrenová s Děťmi z Bullerbynu (s počtem 662 hlasů).

8. FANTASY V ČTENÁŘSKÝCH PREFERENCÍCH ŽÁKŮ ZŠ

V praktické části své diplomové práce jsem si dala za cíl zjistit, zda je fantasy literatura oblíbeným žánrem u dětí na druhém stupni základních škol, jak by tomu podle teoretických poznatků mělo být. Svou první i druhou souvislou pedagogickou praxi v předmětech český jazyk a rodinná výchova jsem absolvovala na MŠ a ZŠ v Dubě nad Moravou. Byla to malá venkovská škola (asi 200 žáků), kterou jsem před pár lety sama navštěvovala. Znalost prostředí i žáků (téměř 30% jsem znala osobně) mi práci velice usnadňovalo především v hodinách českého jazyka (který se mezi žáky netěší veliké oblibě). Třídy se mi svěřily, že v rámci českého jazyka preferují literaturu nad mluvnicí, což mě naplnilo radostným očekáváním nad výsledky dotazníku sestaveného ve spolupráci s fanoušky současné fantasy literatury. V průběhu třítydenní praxe jsem se také dozvěděla, že si žáci rádi ze školní knihovny půjčují klasická i moderní díla jako Malý princ, Robinson, Ocelové město, Harry Potter, což mou zvědavost z výsledků ještě stupňovalo.

8. 1 Tvorba dotazníku

Dotazník je zaměřený na trojici mediálně nejznámějších fantasy příběhů současné doby. Jednotlivé otázky (celkem 10) jsem pečlivě sestavovala tak, aby měly co možná největší výpovědní hodnotu.

Na otázku č. 1 (Jakou barvu měly šaty Hermiony Grangerové na Vánočním plese k příležitosti turnaje Tří kouzelnických škol?) jsem očekávala dvojí odpověď. Pokud žák odpověděl růžovou - (viděl pouze film), pokud modrou, četl knihu Harry Potter a Ohnivý pohár. Otázka č. 2 (Z jakého materiálu je Brumbálova hůlka?) už byla záludnější. Správně odpovědět mohl jen ten, kdo přečetl závěrečný díl sedmidílné série od J. K. Rowlingové. Velice mě zajímalo, kolik dotazovaných zná jediný díl, který dosud nemá filmovou adaptaci. Třetí otázka (Vyjmenujte viteály.) mohl zodpovědět každý, kdo četl poslední dva díly Harryho Pottera. Kompletní odpověď není ve filmových adaptacích. Kde by musel žák hledat odpověď na otázku č. 4 (Co jsou to relikvie smrti?) už napovídá samotný název. Kromě posledního dílu Harryho Pottera by

správnou odpověď dala kniha J. K. Rowlingové Bajky barda Beedleho. Poslední otázka týkající se kouzelného učně byla otázka č. 5. (Kdo používá tato hesla: Posledním nepřítelem, který bude zničen, je smrt a Pro vyšší dobro.) Správnou odpověď lze najít v posledním díle Harryho Pottera na stranách 281 a 306.

Následující dva úkoly byly věnovány Letopisům Narnie. Úkol č. 6 zněl: určete alespoň čtyři křesťanské motivy z Letopisů Narnie od C. S. Lewis. Na tuto odpověď by zvládl odpovědět i žák, který viděl jen filmové adaptace, ovšem za předpokladu, že ví, co jsou křesťanské motivy. Následující otázka č. 7 chtěla po žácích, aby seřadili Lewisovy knihy o Narnii podle průběhu děje. Osobně bych řekla, že toto byla nejnáročnější otázka z celého dotazníku. Správné pořadí je: Čarodějův synovec; Lev, čarodějnice a skříň; Kůň a jeho chlapec; Princ Kaspián; Plavba Jitřního poutníka; Stříbrná židle a Poslední bitva. Jakékoli jiné řazení je ovlivněno filmovými adaptacemi.

Poslední tři otázky v dotazníku už měly obecný charakter. Otázka č. 8 požadovala, aby žáci správně napsali, kdo je autorem knih (Hobit, Návrat krále; Bajky barda Beedleho; Koralina). V zadání deváté otázky měli žáci přiřadit jména k světoznámým dílům. Až na pět výjimek (Jadis, Šasta, Nagini, Gaunt, Aberforth B.) jsem jména zvolila tak, aby na správné přiřazení žákům stačila zkušenost s filmovým ztvárněním. Poslední otázka byla vyloženě informační. Žáci měli v dotazníku zakroužkovat, jestli se s konkrétním dílem (Harry Potter a Kámen mudrců, Harry Potter a Tajemná komnata, Harry Potter a vězeň z Azkabanu, Harry Potter a Ohnivý pohár, Harry Potter a Fénixův řád, Letopisy Narnie – Lev, čarodějnice a skříň, Letopisy Narnie – Princ Kaspián, Pán prstenů - Společenstvo prstenu, Pán prstenů – Dvě věže, Pán prstenů – Návrat krále) poprvé setkali v podobě knihy, filmové adaptace nebo audio nahrávky.

8.2 Vyhodnocování dotazníků ve školním roce 2008/2009

Dotazník je velice oblíbenou metodou pro diagnostiku. Poskytuje možnost získání velkého počtu dat v krátké době, nicméně se jeho tvůrce musí spolehnout na respondentovu snahu spolupracovat a pravdivě odpovídat. Významnou roli zde taky sehraje prostředí a okolnosti, za kterých k vyplňování dochází. Navzdory tomu, že jsem se snažila vytvořit vhodné podmínky, aby se s dotazníky dalo posléze pracovat, výsledný materiál byl překvapivý.

Chlapci (počet 17, věk 14 – 15 let, 2. dubna 2009)

Ze sedmnácti dotazovaných chlapců na první otázku jedenáct odpovědělo, že barva šatů byla růžová (stejných jedenáct dotazovaných v poslední otázce odpovědělo, že se se čtvrtým dílem Harryho Pottera poprvé setkalo v podobě filmové adaptace). Šest dotazovaných neodpovědělo vůbec. Na druhou otázku správně odpověděl jediný dotazovaný (šestnáct špatných odpovědí, z nichž osm dotazovaných neodpovědělo nic). Víteály správně vyjmenovali dva žáci (patnáct špatných odpovědí, z nichž čtrnáct dotazovaných neodpovědělo nic). Šest chlapců vypsalo správně relikvie smrti. Špatných odpovědí bylo v tomto případě jedenáct, z nichž deset chlapců nenapsalo nic. Čtyři žáci správně odpověděli na obě části páté otázky. Ze třinácti špatných odpovědí ve dvanácti případech dotazování nenapsali nic. Křesťanské motivy z Letopisů Narnie správně zapsal jediný dotazovaný, patnáct ze šestnácti dotazníků neobsahovalo žádnou odpověď. Stejný žák, který odpověděl správně na předchozí otázku, správně seřadil i knihy o Narnii podle průběhu děje. (Tento konkrétní žák byl jediný, který se s příběhy o Narnii poprvé setkal v tištěné podobě.) V osmé otázce pět žáků správně určilo autora Hobita a Návratu krále a pouze tři správně napsali jméno autorky Bajek barda Beedleho. Zbylé dotazníky neobsahovaly nic. Z patnácti jmen, která obsahovala devátá otázka, jen dva dotazování správně vyplnili osm z nich, a tak překonali hranici 53,3%, šest dotazníků neobsahovalo žádnou odpověď. Poslední otázku jsem zpracovala do přehledné tabulky.

	film	kniha	CD	nesetkali se	nic
H. Potter a Kámen mudrců	13	2			2
H. Potter a Tajemná komnata	15				2
H. Potter a vězen z Azkabanu	13			2	2
H. Potter a Ohnivý pohár	11	1		3	2
H. Potter a Fénixův řád	11			4	2
Letopisy Narnie - Lev, čarodějnice ...	8	1		6	2
Letopisy Narnie – Princ Kaspián	9	1		5	2
Pán prstenů – Společenstvo prstenů	14			1	2
Pán prstenů – Dvě věže	15				2
Pán prstenů – Návrat krále	15				2

Závěr: Nemohu se zbavit dojmu, že odpovědi byly nepromyšlené a odbyté. Nedokážu si například vysvětlit, jak je možné, že ze sedmnácti dotazovaných patnáct vidělo Pána prstenů jako filmovou adaptaci a z nich jen dva správně přiřadili postavu Gimliho a Stromovouse. Stejně pocity mě napadají při zjištění, že ze třinácti dotazovaných, kteří viděli první tři díly Harryho Pottera, jen dva (stejní žáci jako v předchozím případě) správně přiřadili postavu Gringottových. Výsledky chlapců mě osobně poněkud zklamaly, o to víc jsem však byla zvědavá na odpovědi dívek.

Dívky (počet 13, věk 14 – 15 let, 2. dubna 2009)

Ve všech třinácti dotaznicích se u první otázky objevila barva růžová. Na druhou otázku správně odpověděla pouze jedna dotazovaná. Žádnou odpověď obsahovaly dva z deseti chybných ohlasů. Všech sedm viteálů správně vyjmenovalo deset dotazovaných (zbylé dotazníky neobsahovaly žádnou odpověď) a stejný počet i správně vypsaly relikvie smrti (taktéž ve zbývajících dotaznicích nebyla žádná odpověď). V páté otázce devět dívek správně určilo autora hesla – Posledním nepřítelem, který bude zničen, je smrt, a pět správně napsalo autora hesla – Pro vyšší dobro. Křesťanské motivy byly správně vypsány pouze v jednom případě, ostatní dotazníky

neobsahovaly žádnou odpověď. Stejná žákyně, která v předchozím případě jako jediná správně vypsala křesťanské prvky, v otázce č. 7 správně seřadila knihy o Narnii podle průběhu děje. Ze dvanácti špatných odpovědí se ve dvou případech dívky o seřazení ani nepokusily. V osmé otázce pět dívek správně určilo, že autorem Hobita je J. R. R. Tolkien a sedm dívek přiřadilo k Bajkám barda Beedleho J. K. Rowlingovou. Zbylé dotazníky byly prázdné. V deváté otázce pouze jedna žákyně překonala hranici 53,3% (správně přiřadila 13 postav /86,6%/). Poslední otázku jsem stejně jako v předchozí skupině zpracovala do přehledné tabulky.

	film	knihy	CD	nesetkali se	nic
H. Potter a Kámen mudrců	8	2	1	1	1
H. Potter a Tajemná komnata	8	2	1	1	1
H. Potter a vězen z Azkabanu	8	2		2	1
H. Potter a Ohnivý pohár	8	2		2	1
H. Potter a Fénixův řád	8	2		2	1
Letopisy Narnie – Lev, čarodějnice ...		1		2	1
Letopisy Narnie – Princ Kaspian	3	2		7	1
Pán prstenů – Společenstvo prstenů	8	1		3	1
Pán prstenů – Dvě věže	6	1	1	4	1
Pán prstenů – Návrat krále	7	1		4	1

Závěr: Výsledky dotazníků dívek pro mě byly milým překvapením. Velice mě pobavilo, když se u první otázky ve dvou případech objevilo i hodnocení střihu zmíněných šatů. Také mě překvapilo, že deset ze třinácti dívek správně vyjmenovalo viteály i relikvie smrti. Znamená to, že poslední díly četly, nebo o nich alespoň slyšely, což je také dobře. Znalost hesel z šesté otázky mě utvrzuje v tom, že nemalý počet dívek v této skupině patří mezi zanámené fanoušky Harryho Pottera. O co větší je ale popularita J. K. Rowlingové, o to je věnována menší pozornost Letopisům Narnie. Bohužel stejně jako v předchozí skupině se znalost fantasy literatury neprojevila

v otázce č. 9, kdy měly dívky k postavám napsat dílo. Jejich výsledky byly ještě horší než u chlapců. Posledním překvapením u dívek pro mě bylo zjištění, že se u jedné žákyně první setkání s fantasy světem uskutečnilo přes CD nahrávku.

8.3 Vyhodnocování dotazníků ve školním roce 2009/2010

Chlapci (počet 9, věk 14 – 15, 16. října 2009)

V první otázce se u jednoho dotazovaného objevila správná odpověď v podobě modré barvy. Z osmi špatných odpovědí ve třech případech dotazovaní nenapsali nic. Na druhou otázku odpovědělo špatně všech devět dotazovaných (z toho čtyři nenapsali nic). Správně vyjmenovat viteály dokázaly čtyři chlapci. Z pěti špatných odpovědí byly tři dotazníky prázdné. Na otázku č. 4, 5 a 6 nenapsal žádný z chlapců nic. Třem dotazovaným se však podařilo správně seřadit díla C. S. Lewise. V deváté otázce se dvěma chlapcům podařilo přiřadit více než osm postav k dílům. Informace o tom, v jaké podobě se poprvé s vybranými díly setkali jsem znovu zpracovala do přehledné tabulky.

	film	kniha	CD	nesetkali se	nic
H. Potter a Kámen mudrců	5	1		1	2
H. Potter a Tajemná komnata	5	2			2
H. Potter a vězen z Azkabanu	5	1		1	2
H. Potter a Ohnivý pohár	4	2		1	2
H. Potter a Fénixův řád	4	2		1	2
Letopisy Narnie – Lev, čarodějnice ...	5	1		1	2
Letopisy Narnie – Princ Kaspíán	4	2		1	2
Pán prstenů – Společenstvo prstenů	5	1		1	2
Pán prstenů – Dvě věže	6			1	2
Pán prstenů – Návrat krále	5	1		1	2

Závěr: V této skupině mě asi nejvíce překvapil žák, který v první otázce odpověděl, že barva šatů byla modrá (dokonce ji specifikoval na světle modrou). Upřímně jsem ani nečekala, že mezi žáky ZŠ objevím

někoho, kdo by si zapamatoval tak nepodstatný detail. Jako obvykle se dostavilo zklamání při vyhodnocování deváté otázky. Ačkoliv v této skupině bylo množství chlapců, kteří se s řadou děl dosud neseťkalo, očekávala jsem větší úspěšnost.

Dívky (počet 10, věk 14 – 15, 16. října 2009)

Ve všech deseti dotaznících se u první otázky objevila opět jen růžová barva. Na druhou otázku správně odpověděly tři dívky a ze zbylých sedmi špatných odpovědí ve dvou dotaznících nebylo napsáno nic. Třetí otázku správně zodpovědělo šest dívek (zbylé čtyři dotazníky byly prázdné). Všechny relikvie smrti vypsaly čtyři dívky (zbývajících šest dotazníků bylo nevyplněných). Na pátou otázku, stejně jako šestou, sedmou a osmou neodpověděla v dotazníku žádná dívka. V otázce č. 9 jen dvě dotazované překonaly vytýčenou hranici a s počtem devíti správně přiřazenými postavami tak dosáhly 60%. I v tomto případě jsem poslední otázku zpracovala jako přehlednou tabulku.

	film	kniha	CD	nesetkali se	nic
H. Potter a Kámen mudrců	8	1			1
H. Potter a Tajemná komnata	8	1			1
H. Potter a vězen z Azkabanu	6	1		2	1
H. Potter a Ohnivý pohár	5	1		3	1
H. Potter a Fénixův řád	4	1		4	1
Letopisy Narnie – Lev, čarodějnice ...	5	1		3	1
Letopisy Narnie – Princ Kaspian	2	2		5	1
Pán prstenů – Společenstvo prstenů	8			1	1
Pán prstenů – Dvě věže	7			2	1
Pán prstenů – Návrat krále	7			2	1

Závěr: Tato skupina byla pro mě největší zklamání. Dívky, kterým jsem dotazník rozdala v předchozím školním roce, ve většině

případů raději napsaly špatnou odpověď, než by nenapsaly nic. Velikým překvapením pro mě byly prázdné dotazníky u čtyř odpovědí.

Po vyplnění dotazníků proběhla ve třídě diskuse na téma, jestli si některý žák přečetl knihu po shlédnutí filmové adaptace. Řada děvčat mi vyprávěla o tom, že začaly knihu Pán prstenů číst dlouho před tím, než viděly film. Množství stran, postav, básní je ale natolik odradilo, že se ke knize vrátily až po shlédnutí filmu. Ten jim vytvořil představu, kterou ony četbou pouze prohlubovaly. Měly možnost vnímat detaily a drobné rozdíly, protože děj již znaly z adaptace. (Zajímavé je na tom především to, že se jejich znalosti nikterak neprojevily v dotaznících.) Neformální otevřená diskuse s dětmi o tom, jakým způsobem se dívají a přemýšlejí o knihách, byla pro mě velikým přínosem. Co dospělým čtenářům připadá fascinující (rozsáhlost, propracovanost světa i postav, myšlenková hloubka), to je pro pubescentního čtenáře odrazující překážka.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se snažila zaznamenat stěžejní informace o historii, hrdinech, obsahu i formě, jež daly podobu fenomenálnímu žánru, jenž si stále získává miliony čtenářů na celém světě. Pozornost jsem při tom věnovala i několika osobnostem, které tento žánr zařadil mezi světoznámé autory. Prvním byl zakladatel žánru moderní hrdinský fantasy příběh J. R. R. Tolkien se svým stěžejním dílem Pán Prstenů. V analýze díla jsem objasnila některá záhadná tajemství hrdinů kouzelného tolkienova světa. Dalším autorem, jehož přínos literatuře je nepopiratelný, byl Tolkienův přítel a kolega z Oxfordské univerzity C. S. Lewis. Sedmidílný cyklus Letopisy Narnie je poutavým příběhem plným křesťanských motivů, která jsem analyzovala a rozdělila na nepopiratelné a zřejmě náhodné. Autorem posledních let preferující fantasy je Američan N. Gaiman, který se už dočkal zfilmování několika svých děl. Posledním z nich byla v roce 2009 Koralina, příběh na pomezí fantasy literatury a hororu.

Oblíbenost zvoleného žánru doložila řada anket (Moje kniha, Kniha mého srdce, atd.), a proto jsem se v rámci praktické části diplomové práce rozhodla odhalit, jaké má literatura fantasy postavení v čtenářských preferencích mezi žáky devátých tříd na ZŠ.

Dotazníky sestavené za pomoci fanoušků moderní fantasy bohužel neprokázaly významnější preferenci tohoto typu literatury. Během hodin literatury však dotazovaní žáci projeví nadprůměrné znalosti klasických autorů a děl, což bylo důkazem, že čtou, zajímají se však o jiné žánry. Jejich aktivní přístup k literatuře nevede k pasivnosti a má přínos pro celoživotní čtenářskou perspektivu. Hrdinská fantasy literatura však odrazuje pubescentní čtenáře především svým rozsahem a obsahovou náročností. Počet stran, jenž může konkurovat i kronikám, vyžaduje nemalou dávku soustředění, které je vysoko nad možnostmi žáka základní školy.